

COOL1

NETTETS VILDVEJE

OM LØGN, MANIPULATION & PROPAGANDA ONLINE

”The internet is by no means the root cause of terrorism, though it has certainly proven to be an amplifier and conveyor belt for hatred and violence”.

Rebecca Mackinnon, 2017

Baggrundspapir
August 2018

**MEDIERÅDET
FOR BØRN & UNGE**



Nationalt Center for
Forebyggelse af Ekstremisme



POLITIETS EFTERRETNINGSTJENESTE
DANISH SECURITY AND INTELLIGENCE SERVICE

Indhold

- 04 ————— Forord
- 07 ————— Sammenfatning
- 09 ————— Kapitel 01 "online radikaliserings"**
Af Anne Mette Thorhauge og Claus Hjorth, Medierådet for Børn og Unge
- 19 ————— Kapitel 02 Ungdom og grooming på internettet**
- 20 ————— **At høre til – et psykosocialt perspektiv på ekstremisme**
Af Preben Bertelsen, professor i samfunds- og personlighedspsykologi ved Aarhus Universitet
- 23 ————— **At blive groomet ind i et alternativt fællesskab**
Af Kuno Sørensen, psykolog hos Red Barnet
- 26 ————— Kapitel 03 internettet – propaganda og manipulation**
- 27 ————— **Propaganda – et historisk rids**
Af Lars Martin Sørensen, ph.d. forskningsleder ved Det Danske Filminstitut
- 31 ————— **Digitaliseret propaganda**
Af Thomas Elkjer Nissen, specialkonsulent ved Rigspolitiet, tidl. militæranalytiker ved Forsvarsakademiet
- 34 ————— **Filterbobler og ekkokamre**
Af Jacob Ørmen, post.doc, ph.d., Institut for Medier, Erkendelse og Kommunikation, Københavns Universitet

Indhold

- 38 ————— **Hate speech – når debatten kører af sporet**
Af Lumi Zuleta, specialkonsulent ved Institut for Menneskerettigheder
- 40 ————— **Internetvirksomhedernes rolle i forhold til udbredelse
af ekstremistiske budskaber**
Af Anne Mette Thorhauge og Claus Hjorth, Medierådet for Børn og Unge
- 42 ————— **Kapitel 04 Opsamling og perspektiver på demokratidebatten
i internettets tidsalder**
Af Anne Mette Thorhauge og Claus Hjorth, Medierådet for Børn og Unge
- 50 ————— **Referenceliste**
- 54 ————— **Kolofon**

Forord

Internettet og de sociale medier er i konstant og hastig udvikling. De rummer en rigdom af muligheder for socialt samvær, innovation og udvikling af vores demokrati og kultur.

De nye tekniske muligheder for at sprede information og rekruttere følgere udnyttes af både demokratiske og antidemokratiske partier og bevægelser – og har potentielt stor indvirkning på den demokratiske dialog og vores deltagelse i demokratiske processer.

Negativt ladede fænomener som *fake news* og propaganda er ikke nye, men de digitale medier har ændret og forstærket den udfordring, som de udgør. ”Trolde”, robotter, algoritmer, ”det mørke net” og vores egen adfærd, når vi søger og deler information, er alle en del af det stadigt mere komplekse billede.

Medieforskere er ikke enige om, hvordan medierne og vores digitale adfærd mere præcist påvirker den måde, vi tænker og handler, herunder for eksempel vores tilslutning til et bestemt verdenssyn eller vores accept af eller afstandtagen til brugen af vold.

Men meget tyder på, at forsimplede eller fordrejede fremstillinger af virkeligheden og budskaber om had og vold har opnået forstærkede betingelser for udbredelse. De digitale medier har også givet personer og grupper øgede muligheder for at komme i direkte kontakt med unge mennesker og påvirke dem i en usund retning, blandt andet ved at rekruttere til deltagelse i ekstremistiske miljøer.

Da regeringen i den nationale handlingsplan om forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikaliserings (oktober 2016)¹ blandt andet satte fokus på ”bekæmpelse af ekstremistisk propaganda og forebygge online radikaliserings” skete det med udgangspunkt i, at vi skal;” ... sikre os, at børn og unge udvikler demokratiske, kritiske og sociale kompetencer, så de kan bidrage til samfundets fortsatte positive udvikling”.

1 Regeringen 2016

På denne baggrund fik Medierådet for Børn og Unge (herefter Medierådet) i samarbejde med Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme og Politiets Efterretningstjeneste (PET) følgende opgave:

”Der udvikles, blandt andet i samarbejde med Medierådet for Børn og Unge, undervisnings- og informationsmateriale til foreninger, klubber, ungdomsorganisationer og undervisningsinstitutioner, der skal bidrage til at understøtte udvikling af børn og unges digitale dannelse og kritiske sans, så de kan gennemskue manipulation og blive mere modstandsdygtige over for ekstremistisk propaganda”.²

Det er blevet til *Nettets vildveje – Om løgn, manipulation og propaganda online* – et forhåbentlig let tilgængeligt netmagasin med tekst, podcasts, filmklip og interviews. Formålet med netmagasinet er at gøre forældre, lærere, pædagoger og andre med kontakt til unge opmærksomme på risici og faldgruber i forbindelse med unges færden online og at støtte de unge i tryk og kritisk adfærd på nettet.

Dette baggrundspapir er udformet for at skabe et fagligt, og så vidt muligt forskningsbaseret, fundament for netmagasinet.

Det samlede materiale har sit afsæt i et kritisk perspektiv på internettet. Stikord fra samfundsdebatten – som for eksempel *fake news*, filterbobler, troldefabrikker, bot-nets og hate speech – indikerer, at vi som demokratisk samfund på visse stræk er udfordret af helt nye former for spredning af dis- og misinformation på nettet. Materialet sætter derfor på den ene side fokus på de problematiske sider af nettet som platform for demokrati og udbredelse af politiske budskaber, og på den anden side unges sårbarhed og eksponering i forhold til fx ekstremistiske budskaber og grupperinger.

I baggrundspapiret har vi tilstræbt at samle nogle vigtige perspektiver i den kritiske internetdebat, vise nuancerne og give et kvalificeret billede af, hvad medieforskningen har at sige om de ekstremistiske gruppers strategier, teknologien og tech-virksomhedernes rolle samt brugernes adfærd på nettet. Vi håber derfor, at læseren tager materialet til sig som et input, der kan medvirke til at skabe øget opmærksomhed og debat om ”nettets vildveje”.

Det samlede materiale har, jf. regeringens handlingsplan, også specifikt fokus på ekstremistiske gruppers udnyttelse af internettet som platform, hvor navnlig unge kan lade sig forføre til at sympatisere med, forherlige eller anvende vold til at fremme en given sag.

Som afsendere opfatter vi projektet som et vigtigt element i forhold til at fremme digital dannelse, herunder navnlig unges aktive og kritiske tilgang til de digitale medier.

I den sammenhæng henledes opmærksomheden på EU Kommissionens meddelelse om; *Supporting the prevention of radicalisation leading to violent extremism*.³ Her er følgende fremhævet som et særligt indsatsområde: ”*Countering terrorist propaganda and hate speech online: fighting threats, strengthening critical minds...*” og fremme af *media literacy* (medieforståelse) understreges som en af flere nøgleaktiviteter, som medlemslandene bør iværksætte, blandt andet inden for rammen af *The Safer Internet Digital Service Infrastructure*, som eksempelvis Medierådet indgår i.

Baggrundspapiret består af artikler fra eksperter fra forskningen, børne- og ungeorganisationer, medieverdenen mv. samt Medierådets opsamling af aktuell og relevant forskning på de berørte felter. Flere afsnit er forfattet og papiret er i sin helhed redigeret af Anne Mette Thorhauge og Claus Hjorth. Anne Mette Thorhauge er associeret professor, Ph.D., ved Institut for Medier, Erkendelse og Kommunikation ved Københavns Universitet og formand for Medierådet. Claus Hjorth er cand.scient.pol. og afdelingschef for Filminstituttets afdeling for Børn & Unge og sekretariatschef for Medierådet.

Medierådet har således det redaktionelle ansvar for baggrundspapiret, som forhåbentligt opleves af læseren som et konstruktivt bidrag til den videre debat om demokrati, ekstremisme og ungdomskultur i internettets tidsalder.

De enkelte bidrag og artikler er ikke nødvendigvis udtryk for afsendernes holdning.

Såvel netmagasinet som dette baggrundspapir er udformet med støtte fra Nordisk Ministerråd, Trygfonden og EU's Connecting Europe Facility Programme.

Medierådet for Børn og Unge
Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme
Politiets Efterretningstjeneste (PET)

Sammenfatning

Dette baggrundspapir sammenfatter nogle væsentlige problemstillinger og kritiske perspektiver på internettet som en platform for spredning af løgn, manipulation og propaganda – og internettets rolle i forhold til radikaliserings- og politisk ekstremisme.

Det består af en række enkeltstående kapitler, hvor Medierådet såvel som en række inviterede eksperter sammenfatter og præsenterer relevante perspektiver på netop de her nævnte problemstillinger. De store linjer i baggrundspapiret kan sammenfattes på følgende måde:

- Begrebet “online radikaliserings” skal anvendes med omtanke. Radikaliseringsprocesser har yderst sjældent deres primære årsag i, at enkeltpersoner har fortabt sig i internettets kommunikationsunivers. Omvendt tillægger forskningen internettet en stor betydning i forhold til spredning af ekstremistiske budskaber og hadtale, opfordringer til vold eller terror eller i forhold til rekruttering af ”følgere”, der potentielt kan komme i farezonen for at blive radikaliseret.
- Som kommunikationsplatform rummer internettet muligheden for, at fx ekstremistiske grupper bevidst kan etablere en form for virtuel og nærmest intim dialog, hvor en mulig ”offerrolle” kan italesættes og bekræftes og ikke mindst få afløb via tilbud om et nyt fællesskab, et alternativ og aktiv handlen.
- Propagandaen antager både klassiske og nye former på nettet. På den ene side kan retoriske og visuelle virkemidler, herunder den strategiske kommunikation af budskaber i grænselandet mellem løgn og sandhed, genkendes fra tidligere historiske perioder. På den anden side udstyrer internettet propagandister med en række nye virkemidler, herunder muligheden for at indsamle information om den enkelte bruger og på dette grundlag målrette deres kommunikation – og i forlængelse heraf kan brugeren motiveres eller manipuleres til at dele og videresende og hermed øges spredningen af budskaberne.
- Den enkeltes ”udsathed” kan yderligere forstærkes via automatiserede profiler og strategisk trolling, der spreder udbredelsen af fx ekstremistiske budskaber eller deciderede løgne, som kan være med til at forpurre og fordreje den demokratiske dialog.

- Foruden den strategiske propaganda er også hadefulde ytringer en central problematik i relation til internettet som platform for løgn og propaganda. På den ene side er den frie dialog på internettet en central ressource for det politiske demokrati. På den anden side afholder den hårde tone og de hadefulde ytringer mange medborgere fra at deltage i debatten, hvilket må betegnes som et demokratisk problem.

Baggrundspapiret indeholder:

- Kapitel 1 – radikaliseringsperspektivet – præsenterer den aktuelle forskning om radikaliserings- og ekstremismetendenser i de vestlige samfund, herunder navnlig diskussionen om onlinemediernes betydning i forhold hertil. Her afsøger vi også begrebet ”online radikalisering”, som langt fra er et entydigt begreb, idet fænomener som ekstremisme og radikalisering ikke kan forklares eller forstås alene ud fra et isoleret perspektiv på medierne.
- I kapitel 2 – det psykosociale perspektiv – vendes blikket mod unges søgen efter mening og fællesskaber og ungdommens særlige udsathed i forhold til at blive rekrutteret til alternative fællesskaber eller i værste fald ekstremistiske miljøer. Unge menneskers søgen efter fællesskaber og greb om tilværelsen, som ses som et relativt alment projekt, der i visse tilfælde kan udnyttes strategisk af ekstremister i rekrutteringsøjemed.
- Kapitel 3 – medieperspektivet – stiller skarpt på onlinemediernes særlige rolle og karakteristika i forhold til spredning af propaganda og som platform for manipulation. Her vendes blikket mod internettet som et redskab til at dominere den brede samfundsmæssige debat gennem løgn og propaganda. Kapitlet indeholder et historisk rids over propagandaens historiske udgangspunkt og udvikling frem til i dag og introducerer diskussioner om ekkokamre, filterbobler, falske nyheder og hate speech på nettet.
- Kapitel 4 sætter perspektiv på demokratidebatten i internettets tidsalder. Kapitlet opsamler væsentlige aspekter fra de øvrige kapitler og perspektiverer til internettets særlige rolle i forhold til demokratisk dannelse og dialog i det 21. århundrede.

01 ”Online radikalisering”

Af Anne Mette Thorhauge og Claus Hjorth, Medierådet

I dette kapitel ser vi nærmere på begrebet radikalisering som betegnelse for processer, hvor personer gradvist bekender sig til ekstreme ideologier eller holdninger, som kan lede til ekstrem eller decideret voldelig adfærd. Først introducerer vi de mest centrale former for ekstremisme i Danmark. Dernæst sætter vi fokus på radikalisering som proces for endelig at se nærmere på, i hvilket omfang online medier kan tillægges en afgørende betydning i en persons radikalisering.

Ekstremistiske miljøer i Danmark⁴

Ekstremisme betegner personer eller grupper, som begår eller søger at legitimere vold eller andre ulovlige handlinger med henvisning til samfundsforhold, de er utilfredse med.

Ekstremistiske miljøer og ideer er ofte karakteriseret ved:

- Manglende respekt for andre menneskers frihed og rettigheder.
- Manglende respekt for institutioner og beslutningsprocesser i det repræsentative demokrati.
- Forenkede verdensopfattelser og fjendebilleder, hvor bestemte grupper eller samfundsforhold ses som truende.
- En lukkethed omkring miljøet eller gruppen, som skaber et stadigt mere udtalt opfattet modsætningsforhold mellem ”os” i miljøet eller gruppen og ”dem”, de forestillede fjender – ofte stort set alle uden for miljøet.
- Ønsket om at skabe et mere ”ordnet”, ”rent” eller ”retfærdigt” samfund.

4 Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme: ”Ekstremistiske miljøer i Danmark”. Teksten om ekstremistiske miljøer i Danmark er en gengivelse herfra. Kildeteksten om ekstrem islamisme er forfattet af forsker Ann-Sophie Hemmingsen, mens kildeteksten om højre- og venstreekstremisme er forfattet af forsker Chris Holmsted Larsen.

I Danmark taler man normalt om disse tre primære former for ekstremisme:

- Ekstrem islamisme
- Højreekstremisme
- Venstreekstremisme

Ekstrem islamisme

Ekstrem islamisme er en politisk ideologi, som søges legitimeret gennem bestemte fortolkninger af religiøse tekster. Tilhængerne kæmper for en revolution af den eksisterende verdensorden og for at etablere en strengt reguleret islamisk stat. Ekstrem islamisme i Danmark er nært knyttet til global, militant islamisme og påvirkes i høj grad af voldelige konflikter i andre lande. Militante islamister har siden 1980'erne gennemført terrorangreb i store dele af verden.

Aktuelt findes der i Danmark ikke længere mange synlige og navngivne grupper. Det betyder bestemt ikke, at der ikke findes og opstår grupper, som kan have afgørende betydning for individers beslutninger om for eksempel at rejse til et konfliktområde eller begå ulovlige handlinger i Danmark. De holder bare lav profil og kalder sig studiekredse, brødre, søstre, eller noget andet upåfaldende, der eksempelvis refererer til islam eller velgørenhed.

Sådanne grupper kan både eksistere on- og offline. I den fysiske verden består de oftest af enten kvinder eller mænd, der mødes i private hjem eller i lånte lokaler, eksempelvis i tilknytning til moskeer, men online kan kønnene blandes.

Egentlige netværk, som faciliterer udrejse eller støtte til det såkaldte Islamisk Stat eller andre militante grupper i konfliktområder, eller som søger at inspirere sympatisører til at blive i Danmark og handle her, er efter alt at dømme også til stede i Danmark, særligt i og omkring de større byer.

Sådanne netværk kan have en vis grad af kontakt til personer i militante grupper, eksempelvis via hjemvendte fra konfliktområder, men de kan også være helt uden direkte kontakt og blot handle efter inspiration.

Højreekstremisme

Højreekstremisme bygger på ultranationalistiske politiske ideologier, typisk inspireret af autoritære, antiliberaler og antidemokratiske strømninger, herunder varianter af fascismen og nationalsocialismen. Højreekstremismen i Danmark er ideologisk så splittet, at den ikke udgør en samlet fløj. Nogle kæmper for en nationalsocialistisk førerstat, mens andre kæmper for et etnisk udrenset og monoreligiøst Danmark. De enkelte grupper har typisk forbindelse til ligesindede udenfor landets grænser. Højreekstremismen har dybe rødder i det 20. århundredes totalitære regimer, folkemord og voldshandlinger. Højreekstremisterne er fortsat en reel trussel imod minoriteter, politiske modstandere og offentlige meningsdannere.

Tendensen går i dag i retning af, at militante aktivistiske grupperinger målrettet opsøger medieopmærksomhed og aktivt bruger sociale medier i propagandaøjemed. Disse grupper har typisk relativt få medlemmer, men søger at kompensere via de sociale medier, happenings i det offentlige rum og periodiske konfrontationer med politiske modstandere. Grupperne har typisk kort levetid, ligesom mange individer går på tværs af forskellige højreekstreme grupperinger.

Generelt har Danmark været forskånet for voldsomme højreekstreme terrorhandlinger, som har plaget en række andre europæiske lande. Af historiske årsager har særligt lande som Tyskland og Italien været udsat for et højere og voldsommere niveau af højreekstremistiske voldshandlinger, såsom politiske mord, bombesprængninger mv. Efter Berlinmurens fald skete der, særligt i Østeuropa og Rusland, en voldsom vækst i højreekstremistisk vold og kriminalitet. Alene i perioden 2004-2010 skønnes mindst 450 mennesker at være blevet dræbt af russiske højreekstremister.

Venstreekstremisme

Venstreekstremisme er udtryk for en ekstrem tolkning af kommunistiske og anarkistiske ideologiske strømninger. Tilhængerne kæmper for at etablere en kommunistisk samfundsmodel eller en statsløs og selvstyrende samfundsform. Venstreekstremister i Danmark ser sig selv som del af en større international kamp imod kapitalisme og har ofte forbindelse til ligesindede i andre lande. Venstreekstremismen har dybe historiske rødder i det 20. århundredes blodige revolutioner og totalitære regimer. Under den kolde krig udgjorde venstreekstremister en reel trussel imod den demokratiske samfundsorden i en række vesteuropæiske lande. I dag er de fleste af disse grupper forsvundet og de resterende grupperinger udgør et mindre og mere fragmenteret miljø.

Efter 1991 har de venstreekstreme grupperinger, der identificerer sig med tidligere tiders statskommunistiske ideer, mistet betydning til fordel for grupper, der er anarkistisk inspireret, dvs. organiserede efter antihierarkiske principper, hvor en flad struktur er idealet. I realiteten er disse grupper dog formet af uformelle hierarkier, hvor en inderkreds af erfarne ekstremister udgør den ledende kerne. Disse nøglepersoner går ofte igen i andre grupperinger, foreninger, initiativer og politiske enkeltsager.

Politisk vold opfattes i disse miljøer som et legitimt virkemiddel i kampen mod kapitalismen og det liberale demokrati. Man kan betegne 1980ernes BZ-bevægelse som en forløber, der ligesom 1990ernes autonome bevægelse var anarkistisk inspireret.

Den politiske vold, der i dag udgår fra disse miljøer, er ofte af spontan og desorganiseret karakter, hvor de politiske målsætninger sjældent fremstår særligt klart. Tidligere tiders ideologisk styret politiske ekstremisme er erstattet af en både

kortsigtet og impulsiv politisk venstreekstremisme. De senere års erfaringer fra det øvrige Europa viser dog, at disse miljøer fortsat evner at knytte an til bredere protester i forlængelse af aktuelle politiske og økonomiske kriser, og at de uændret er villige til at anvende ekstreme metoder.

Terrortruslen mod Danmark

Center for Terroranalyse, CTA, hos Politiets Efterretningstjeneste (PET) udsender en vurdering af terrortruslen mod Danmark en gang årligt. I den seneste CTA-vurdering fra januar 2018 betegnes truslen mod Danmark som ”alvorlig”⁵, hvilket også var tilfældet i 2017.

I følge CTA udgår terrortruslen mod Danmark i første række fra militant islamisme: *”Evnen til at gennemføre mere komplekse angreb i Vesten er reduceret, men ikke væk. Men gruppen fortsætter sin propaganda, og IS og andre militante islamistiske grupper kan stadig understøtte og inspirere sympatisører til at begå angreb i Vesten, herunder Danmark”*. CTA vurderer i den forbindelse, at radikalisering som følge af militant islamistisk ideologi og propaganda vil have en vedvarende effekt på trusselsbilledet, uagtet situationen i Syrien/Irak.

I forhold til anvendelse af internettet peger CTA bl.a. på, at: *”... militante islamister udnytter krypteringsteknologier til at sprede propaganda og kommunikere om angrebsplanlægning. Propaganda fra IS og AQ suppleres i stigende omfang af propaganda fra sympatisører uden formel tilknytning til grupperne. Samtidig opfordres der til angreb på stadig flere typer af civile mål med stadig nye angrebsmetoder, herunder metoder afprøvet i en konfliktzone. Det udfordrer myndighedernes mulighed for at opstille modforanstaltninger. Militante grupper, i særlig grad IS, forsøger at skabe et overdrevent billede af deres kapacitet ved at påtage sig ansvar for angreb i Vesten, de ikke står bag. Den fortsatte propaganda, muligheden for flere hjemvendte fremmedkrigere og fravær af områder, hvortil militante islamister kan udrejse til, har øget terrorpresset mod Europa og Vesten”*.

CTA's vurdering af terrortruslen peger på, at: *”... særligt socialt marginaliserede og sårbare unge, herunder personer, der kan være indrejst til Danmark som flygtninge, kan være sårbare over for radikalisering. Bestemte gruppeformationer i islamistiske miljøer, både fysiske og virtuelle fællesskaber på sociale medier samt i form af kriminelle bander, kan ligeledes skabe grobund for radikalisering i militant islamistisk retning”*.

CTA vurderer endvidere: *”... at der er en begrænset terrortrussel fra politisk ekstremistiske miljøer i Danmark, men at der er en øget terrortrussel fra personer med sympati for højreekstreme synspunkter.”* Der peges dog på, at der i *”... Danmark findes der venstre- og højreekstremistiske miljøer, som er parate til at*

anvende vold for at fremme deres dagsorden. CTA vurderer, at der i disse miljøer sker en påvirkning gennem radikaliserende propaganda på bl.a. sociale medier og gennem kontakt til grupper i udlandet”.

Radikalisering

Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme definerer radikaliseringsproces på følgende måde:

*”Radikalisering betegner en kortere eller længerevarende proces, hvor en person tilslutter sig ekstremistiske synspunkter eller legitimerer sine handlinger efter ekstremistisk ideologi”.*⁶

I forlængelse af denne definition præciserer Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme en række centrale egenskaber ved radikaliseringsprocessen:

- Processen kan ske gradvist eller mere pludseligt – i visse tilfælde i forbindelse med en væsentlig livsbegivenhed.
- I mange tilfælde sker der en intensiv socialisering, bearbejdning og gradvis skarpere retorik i lukkede grupper samt – i de seneste år – også en mere åben påvirkning via sociale medier.
- Personen kan tage afstand fra familie, venner, fritidsaktiviteter og andre sociale fællesskaber uden for det ekstreme miljø.
- Der kan ske en ”dehumanisering”, hvor dem, man opfatter som fjender, ikke ses som mennesker længere, hvilket igen kan være med til at legitimere voldshandlinger.

Radikaliseringsprocessen er ikke irreversibel. Den kan stoppes eller vendes om, så personen enten gradvist eller mere pludseligt lægger den ekstreme ideologi og/eller adfærd bag sig.

Flere forskere⁷ peger på, at radikaliseringsfaktorerne groft kan inddeles i *push*- og *pull*-faktorer. Det betones, at radikalisering kan ses som et samspil mellem *push*-omstændigheder, hvor den enkelte oplever en form for fx fremmedgjorthed, uretfærdighed og manglende tilhørsforhold og *pull*-omstændigheder, hvor den enkelte oplever et tilbud om ståsted, fællesskab, magt og kontrol fx ved at blive præsenteret for en heltmodig og romantiseret ideologi.

6 Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme – Ekstremisme og radikaliseringsproces
7 Ranstorp 2016, Crone 2016, Betz 2016.

Det er imidlertid særdeles vanskeligt at afgøre mere præcist, hvad der afstedkommer, at enkeltpersoner eller grupper radikaliseres i en sådan grad, at de anser vold som et legitimt middel til at fremme deres sag. Nogle forskere mener således, at radikaliseringsprocesser slet ikke kan forstås med et *hvorfor* (en given person radikaliseres), men snarere skal afdækkes med et *hvordan* radikaliseringsprocessen er forløbet fra de første skridt til en senere voldshandling⁸, der hos voldsaktøren så at sige legitimeres med henvisning til en højere sags tjeneste.

Hos den enkelte eller grupper, som er på vej til eller allerede har påbegyndt voldelig ekstremistisk adfærd, skal man derfor undersøge den konkrete, individuelle kontekst, før man kan nærme sig – om ikke en forklaring på – så i hvert fald en bedre forståelse af radikaliseringsprocessen.

Dr. Magnus Ranstorp, forskningsdirektør ved Center for Asymmetric Threat Studies (CATS) ved den svenske Försvarshögskolan, har i den forbindelse påpeget, at radikalisering bedst kan forstås som et kalejdoskop af faktorer, der kan belyse de enkelte processer ud fra flere synsvinkler – et kalejdoskop, som må indstilles i forhold til de enkelte konkrete situationer.

Ranstorp opregner på denne baggrund en række *primærfaktorer*, der bør indgå i den kalejdoskopske tilgang til at forstå radikaliseringsprocessen. Endvidere angives *ledsagende faktorer*, der i særlig grad har betydning som radikaliseringsforstærkende omstændigheder.

Primærfaktorerne, der ofte indgår i baggrunden for og/eller har medvirket til at udløse radikaliseringsprocessen, er ifølge Ranstorp følgende:

- Individuelle socio-psykologiske faktorer; der her i forkortet udgave bedst kan sammenfattes som en form for følelsesmæssig afsondrethed.
- Sociale faktorer; der her bedst kan sammenfattes som en reel eller opfattet social marginalisering og diskrimination.
- Politiske faktorer; der her bedst kan sammenfattes som en reel eller opfattet politisk offerrolle (fx ”offe” i forhold til et opfattet vestligt/amerikansk herredømme eller ”offer” i forhold til opfattet ’islamisering’ af de vestlige kulturer og samfund).
- Ideologiske/religiøse faktorer; der her sammenfattes i en opfattet hellig eller historisk nødvendig mission, som den pågældende søger at fremme.

8 Professor Andrew Silke, University of East London. Oplæg ved Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremismes årsmøde i København, april 2017.

- Kulturel/identitetsmæssige krisefaktorer; der relaterer sig til kulturel marginalisering, som kan resultere i fremmedgjorthed og manglende følelse af at høre til.
- Traumer og andre udløsende mekanismer, der fx gælder psykologiske traumer ved oplevelse af post-traumatisk stress hos forældre eller andre komplekse psykologiske problemer.

De ledsagende faktorer, der kan medvirke til at forstærke radikaliseringsprocessen, er ifølge Ranstorp følgende:

- Gruppedynamiske processer, der fx kan omfatte karismatisk lederskab i gruppen, gruppens polariseringsadfærd og modkulturelle elementer.
- Radikaliseringsagenter, såkaldte "groomers", der fx kan omfatte hadprædikanter eller aktører, der udnytter den enkeltes sårbarhed med henblik på at tiltrække, overbevise og rekruttere vedkommende til en ekstremistisk gruppe og adfærd.
- Sociale medier, der tilbyder kommunikation, tilhørsforhold og virtuel deltagelse i fx lukkede grupper af ligesindede. Ifølge Ranstorp har internettet den mulighed, at det; "reaches otherwise unreachable individuals, it accelerates the process of radicalisation; and increases the opportunities for self-radicalisation"⁹.

Ranstorps kalejdoskopiske tilgang til radikalisering bekræftes af flere forskningsartikler om emnet¹⁰. Der synes således at være en udbredt enighed om, at radikalisering ikke isoleret set kan forstås med udgangspunkt i eller henvisning til et tankesæt – det være sig en politisk eller religiøs ideologi – som fundament for radikaliseringsprocesser i forskellige ekstremistiske miljøer.

Tiltag for at forebygge ekstremisme og radikalisering må derfor have udspring i flere værktøjer, der på kort og lang sigt kan adressere de forskellige psykologiske, sociale, politiske og kulturelle omstændigheder, der ofte er medvirkende faktorer.

"Online radikalisering"

Som det fremgik ovenfor, kan onlinedimensionen – internettet, de sociale medier og de mere lukkede netværkstjenester – bedst forstås som en ledsagende faktor i forhold til den enkeltes eller gruppens radikaliseringsprocesser. Det kan derfor diskuteres, om det giver mening at bruge et ord som "online radikalisering," da begrebet umiddelbart antyder, at de virtuelle universer på nettet kan være

9 Ranstorp 2016

10 Ranstorp 2016, Crone 2016, Betz 2016

afgørende eller udslagsgivende, og at radikaliseringsprocesser kan have deres primære årsag i fx uhensigtsmæssig, overdreven eller dysfunktionel online adfærd.

Selvom der er udbredt skepsis i forhold til begrebet "online radikalisering" er der ingen forskere (os bekendt), der afviser internettets betydning som ramme og navnlig forstærkende faktor for udbredelse af ekstremistiske budskaber samt de individuelle eller kollektive processer på feltet.

Under overskriften; *Islamisk Stats medie-jihad er mere end brutalitet*¹¹ påpeger Ph.D.-studerende Simone Molin Friis i en kronik i Berlingske, at der er opstået et voksende politisk fokus på fænomenet online radikalisering "... som følge af *Islamisk Stats innovative og omfattende brug af online medier... Frygten er, at Islamisk Stats kommunikation kan inspirere personer til at udføre terror i gruppens navn*".

I kronikken beskriver Friis gruppens avancerede kommunikationsmetoder, og hun understreger den såkaldte Islamisk Stats evne til at "... fremvise 'det gode liv' i kalifatet og legitimere gruppens politiske projekt", og hun fortsætter: "Selv om det er fristende at afskrive Islamisk Stats online kommunikation som rendyrket brutalitet, er det nødvendigt at anerkende nuancerne i gruppens mediestrategi... Islamisk Stat vil næppe have inspireret og tiltrukket så mange personer, hvis ikke gruppens mediekontorer havde formået at mobilisere nogle politiske problemstillinger og sociale behov, der opleves som relevante for gruppens målgrupper. At disse problemstillinger så bliver stærkt fordrejet i Islamisk Stats onlineunivers er så en anden sag".

Kernen i Friis' analyse er, at terrorgruppen har været særlig dygtig til at udnytte internettet til at udbrede synspunkter, vi opfatter som ekstreme, samt at skabe engagement og en stadigt større følgeskare til deres politiske projekt.

Friis' synsvinkel på internettets betydning i forhold til udbredelse af ekstremistiske budskaber understøttes af flere forskere, der har undersøgt radikaliserede personers og gruppers mediestrategier og deres målgrupper.

Garth Davies m.fl.¹² påpeger, at der er "... an emerging consensus on what factors converge to produce violent radicalization", hvilket blandt andet inkluderer

"... grievances, or "root causes" that set the stage for radicalization; social networks, which facilitate recruitment to the movement; ideology, the discursive narratives that bind individuals to the cause, and enabling environments and support structures, including the internet".¹³

11 Friis 2017

12 Davies et al. 2016

13 Ibid.

Man kan med andre ord skelne mellem ‘*root problems*’, der kan danne afsæt for tiltrækning til radikaliserede miljøer; *social network*, der kan facilitere rekrutteringen; *ideologier*, der udstyrer den enkelte med en sag; og *internettet som en understøttende struktur*, der ifølge Garth Davies m.fl. handler om, at nettet;

“... facilitates social networks, ultimately culminating in virtual communities” og giver mulighed for *“... easy access to ideological structures that provide some semblance of order, a renewed sense of self, and greater meaning to troubled realities”*.¹⁴

Dette perspektiv på internettets rolle bekræftes af et omfattende studie, som UNESCO offentliggjorde i november 2017 på grundlag af et review af 550 forskningsartikler fra hele verden i perioden 2012-16. Konklusionen er her:

“... the literature does point towards some possible understandings. Indeed, rather than being initiators or causes of violent behaviors, the internet and social media specifically can be facilitators within wider processes of violent radicalization.... However, as pointed out by this study, actual violent radicalization is not reducible to internet exposure, but generally entails the mediation of several complex processes, including complex social-psychological processes and person-to-person communication in conjunction with other offline factors ... The research finds...that there is a growing body of knowledge about how terrorists use cyberspace. Less clear, however, is the impact of this use, and even more opaque is the extent to which counter-measures are effective”.¹⁵

Forskningen om internettets mere specifikke betydning er således på et begyndende stadie og forbundet med store udfordringer i forhold til at identificere afsendere, målgrupper og indholdsdimensionerne i budskaberne.

Forskningen er også præget af stor usikkerhed i forhold til at måle udbredelse og afdække internettets betydning og gennemslagskraft såvel kvantitativt som kvalitativt, navnlig i forhold til initiering og forstærkning af radikaliseringsprocessen. Som UNESCO- studiet også påpeger, kan der ikke – med afsæt i hvad vi har af forskningsbaseret viden om internettets rolle på området – udpeges entydige strategier, der effektivt kan dæmme op for radikaliseringsprocesser, der understøttes via onlinemedierne.

Sammenfatning

Sammenfattende er det vurderingen, at der hersker – om ikke uenighed – så i hvert fald en vis usikkerhed om begrebet “online radikalisering”.

Radikaliseringsprocesser kan ikke kun forklares ud fra, at enkeltpersoner har fortabt sig i internettets kommunikationsunivers. Omvendt tillægger forskningen internettet en stor betydning i forhold til spredning af ekstremistiske budskaber og

14 Ibid.

15 UNESCO

i forhold til at rekruttere ”følgere”, der potentielt kan komme i farezonen for at blive radikaliseret.

Med støtte hos Ranstorp, Friis og Garth Davies m.fl. kan man sige, at internettet har gjort det muligt for ekstremistiske grupper at opnå global udbredelse. Og at de metoder, der benyttes til at formidle budskaber samt at tiltrække og etablere dialog med enkeltpersoner, kan betyde, at internettet kan virke som en forstærkende faktor i radikaliseringsprocesser.

Som Friis’ kronik illustrerer, rummer internettet et betydeligt udbredelsespotentialer i forhold til kommunikation af budskaber, hvor en romantiseret forestilling om det gode samfund kombineres med budskabet om retten til at udøve vold mod dem, som er ”ikke indviede”, eller som anses for ”forbrydere” i forhold til den givne sag. Og som Garth Davis m.fl. fremhæver, rummer internettet som kommunikationsplatform muligheden for at etablere en form for virtuel og nærmest intim dialog, hvor en mulig ”offerrolle” kan italesættes og bekræftes og ikke mindst få afløb via tilbud om et nyt fællesskab, et alternativ og aktiv handlen.

I forlængelse af dette perspektiv vil næste kapitel sætte fokus på unges søgen efter fællesskaber og greb om tilværelsen som et centralt udgangspunkt for radikaliseringsprocessen, samt groomingprocessens strategiske overtalelses-elementer som et væsentligt udgangspunkt for at forstå, hvordan unge mennesker hverves til radikale fællesskaber.

02 Ungdom og grooming på internettet

I dette kapitel sætter to eksperter fokus på tiltrækningen til ekstreme miljøer som et spørgsmål om at høre til og rekrutteringen til ekstreme miljøer som en proces, der på mange måder ligner den klassiske groomingproces.

Hvad det første angår, vil *Preben Bertelsen*, som er professor i samfunds- og personlighedspsykologi ved Aarhus universitet, sætte fokus på ønsket om at høre til i et fællesskab som en grundpræmis i tilværelsen. Han vil endvidere fremhæve de særlige tilværelseskompetencer, der udvikles i ungdomsårene, og som er en afgørende faktor for, om man etablerer et aktivt og deltagende medborgerskab. Det er således i det unges menneskes søgen efter fællesskaber og udvikling af tilværelseskompetencer, at processen kan slå fejl, og voldelig ekstremisme kan blive svaret på tilværelsens udfordringer.

Herefter vil *Kuno Sørensen* beskrive den såkaldte groomingproces, hvor udsatte eller marginaliserede unge så at sige hverves til fællesskaber, der er på kanten af det etablerede samfund. Begrebet "grooming" forbindes typisk med situationer, hvor pædofile "groomer" børn og unge ind i en seksuel relation, der er ødelæggende for dem. De enkelte trin i denne "overtalellesproces" kan dog på mange måder sammenlignes med den måde, udsatte og søgende unge mennesker hverves ind i andre typer af ekstreme miljøer, der fx hylder voldelige ideologier.

At høre til – et psykosocialt perspektiv på ekstremisme

Af Preben Bertelsen, professor i samfunds- og personlighedspsykologi ved Aarhus Universitet

Ekstremisme bygger på de samme spørgsmål til livet, som alle mennesker har. Det er ikke spørgsmålene, men svarene, der er problemet. Et grundlæggende spørgsmål handler om hvilke fællesskaber, der giver mening for én, og hvordan man får oplevelsen af at høre til: Oplevelsen af at høre til i nære sociale sammenhænge, dvs. familie, venner og fællesskaber. Oplevelsen af at høre til i éns kultur, dvs. at man er fælles om en meningsfuld måde at leve på. Oplevelsen af at høre til i samfundet, f.eks. er del af arbejdsmarkedet, har retfærdig andel i de økonomiske værdier og sociale goder, er stillet lige for loven, og at man bliver lyttet til politisk.

Oplevelsen af at høre til i et fællesskab skaber social identitet. Man oplever at blive anerkendt af fællesskabet for den man er, de holdninger og den livsstil man har, og det man gør. Man oplever, at man har en fælles forståelse af tilværelsen. De fleste har en tilværelse med et godt tilhørsforhold og en meningsfuld social identitet. Men tilhør i tilværelsen kan også være usikker eller endda blive truet. Mange mennesker i verden udsættes for naturkatastrofer, uro og krig, økonomiske kriser, umenneskelige politiske regimer eller sygdom og død samt sammenbrud i de nære sociale relationer. Selv i stabile samfund som det danske, er der nogle medborgere, for hvem tilhør og social identitet er usikkert eller truet. De oplever, at de bliver udsat for racisme, fordomme, og at de bliver holdt uden for. Usikkert eller truet tilhør og krænket eller ikke-ankendt social identitet kan skabe grobund for den radikaliseringsproces, der fører mod ekstremisme.

Tilværelseskompetencer

Mennesker er aktive væsener, der handler i forhold til udfordringer og problemer. Hvis tilværelsen er usikker eller bliver truet, vil man prøve at genvinde sit greb om tilværelsen, så den igen bliver sikker og præget af sikkert tilhør. Man får greb om egen og fælles tilværelse ved hjælp af sine tilværelseskompetencer eller evner. Hos de fleste er tilværelseskompetencerne fint udviklet. De er med til at skabe en tilværelse, der er personligt meningsfuld, og som giver et sikkert tilhør. De fleste bruger også deres tilværelseskompetencer på en medborgerskabsorienteret måde, det vil sige, at de tager hensyn til andre og til de mange forskellige fællesskaber i samfundet. Man kan sagtens bruge sine tilværelseskompetencer på en både kritisk og konstruktiv måde over for fællesskaber og samfundet og samtidig være medborgerskabsorienteret.

Men hos nogle er kompetencerne ikke godt nok udviklet til at håndtere tilværelsens opgaver og udfordringer. De giver ikke et godt nok greb om tilværelsen, og de hjælper ikke til at få et sikkert tilhør og oplevelsen af social identitet. For andre er kompetencerne fint nok udviklet, men de bliver brugt på en måde, der er

hensynsløs og uden medborgerskabsorientering. Tilværelseskompetencerne bliver tværtimod brugt på asociale, kriminelle, destruktive, fordomsfulde, hadefulde og ekskluderende måder – eller på ekstremistiske måder.

Handling, aktivisme og ekstremisme

Når tilværelsen er usikker eller truet, reagerer de fleste ved at bruge deres tilværelseskompetencer til at prøve at genskabe et sikkert greb om tilværelsen, der frembringer oplevelsen af tilhør og social identitet. Det kan være i form af afgrænsede handlinger, der drejer sig om enkeltstående opgaver og udfordringer eller konflikter i dagligdagen. Der kan også være tale om aktivisme. Her tager man sagen i egen hånd og arbejder politisk, etisk eller religiøst for at ændre på større områder af tilværelsen for sig selv eller for andre.

Hos nogle bliver aktivismen radikaliseret, dvs. den udvikler sig på en ekstrem måde. Det sker (1) når man bliver helt opslugt af et fundamentalt og omfattende opgør med hele tilværelsen, og (2) når medborgerskabet mister betydning, og man vil skabe disse forandringer uden hensyn til det overordnede fællesskab eller anderledestænkende. De greb, der etableres om tilværelsen er for de fleste menneskers vedkommende helt legale, det vil sige indenfor lovens rammer. De færreste vil for eksempel acceptere brugen af kriminelle midler eller vold. Selv ekstremisme kan være legal¹⁶. F.eks. vil nogle former for religiøse fællesskaber være ekstremistiske. Sådanne fællesskaber handler om et fundamentalt opgør med livsstil og om at afsondre sig fra samfundet. Men disse fællesskaber er alligevel legale, fordi de ganske enkelt ikke bruger vold og ulovlige handlinger.

Men grebet om tilværelsen kan også være illegalt. Illegal ekstremisme kan defineres på næsten samme måde som legal ekstremisme (totalt omfattende og hensynsløse forandringer af tilværelsen). Der er dog den helt afgørende forskel, at der med illegal ekstremisme er tale om stigende accept af brugen af kriminelle og voldelige midler til at nå forandringer. Det er vigtigt ikke at forveksle legale aktivister med aktivister og ekstremister, der handler illegalt og voldeligt.

Fællesskaber som grobund for grebet om tilværelsen

Fællesskaber skaber grobund for tilhør i tilværelsen. Men fællesskaber er også vigtige, fordi vi lever i en verden med mange muligheder og udfordringer. Vi er afhængige af i fællesskab at samarbejde om arbejdsdeling for at kunne nå vores mål. Nogle fællesskaber går i illegal retning. De bruger illegale, kriminelle og voldelige midler for at nå fælles mål. Sådanne fællesskaber kan være kriminelle bander. Det kan også være voldeligt aktivistiske, politiske eller religiøse grupper, der tilsidesætter ethvert hensyn til andre former for fællesskaber end lige netop deres eget.

¹⁶ Redaktionel note: Bemærk venligst, at Preben Berthelsen her bruger begrebet "ekstremisme" i en bredere betydning i forhold til den som angives i begyndelsen af kapitel 1 om online radikaliserings.

Nogle personer bliver misledt af illegale ekstremistiske fællesskaber til at acceptere holdninger og handle på måder, som de ikke oprindeligt havde tænkt sig. Nogle søger måske først og fremmest ind i et bestemt fællesskab for at få oplevelsen af tilhør og social identitet samt at få afklaret grebet om tilværelsen. Spørgsmålene, som den enkelte har til tilværelsen, kan være gode, vigtige og kritiske, men de svar, som de får af det pågældende fællesskab, kan være dybt problematiske. Det kan også vise sig, at man, for fortsat at kunne være del af fællesskabet, gradvist bliver nødt til at acceptere "resten af pakken", nemlig dette fællesskabs socialt hensynsløse, livsfarlige og illegale ekstremistiske mål og midler.

At blive groomet ind i et alternativt fællesskab

Af Kuno Sørensen, psykolog hos Red Barnet

Hvem er jeg, og hvad skal jeg blive til? Hvor hører jeg til og hvem interesserer sig for mig? Det er spørgsmål, som vi mere eller mindre tydeligt stiller os selv, men især i teenageårene hvor barndommen skal forlades, og vi skal finde ud hvilken identitet og rolle der passer til mig som ung i samfundet: Har jeg en bestemt politisk holdning? Hvad betyder min religiøse baggrund for mig? Hvor finder jeg forbilleder, jeg kan spejle mig i?

I disse år har man især behov for at få positiv opmærksomhed, ros og anerkendelse fra andre mennesker. Det er med til at styrke selvværdet og mindske usikkerheder og mindreværdsfølelser. Det er vigtigt at have en positiv og forstående vennekreds, et socialt tilhørsforhold eller fællesskab som kan hjælpe og støtte, så man ikke føler sig udenfor, og så man undgår at blive drillet, mobbet eller udstødt. Endelig er det også vigtigt at opleve at livet giver mening, at det, man har gang i, fører til noget. At det, man laver, er betydningsfuldt. At man har nogle positive forestillinger og idealer om livet, hvor man kan se sig selv spille en rolle.

Det er svært at udvikle sig som ung, hvis man synes, at de voksne omkring en ikke er værd at efterligne. Eller at de venskaber man har, hele tiden giver konflikter og utryghed. At man føler, at man ikke rigtig dur til det samme, som de andre man kender. At der ikke er noget at stå op til om morgenen. At livet ikke giver mening. Det kan være med til at skabe rådvildhed og vrede. En vrede, som f.eks. kan rettes indad, så man hader sig selv og måske gør skade på sig selv. Eller vreden rettes udad, og man bliver fjendtlig, hadefuld og voldelig over for omverdenen.

Hvis man har det sådan, vil det være naturligt at søge efter anerkendelse og tilhørsforhold i fællesskaber, der kan hjælpe på rådvildheden. Et sted med struktur og nogle klare regler for hvad man skal gøre, og hvad man ikke skal gøre. Hvor man bliver accepteret, som den man er og kan blive en del af et fællesskab.

Er man søgende på denne måde på internettet og de sociale medier, er der en risiko for, at man støder på "hjælpsomme" mennesker eller "hververe", som kan tilbyde et fællesskab om de ting, man synes, man mangler i livet. Hververne benytter sig ofte af en forførende og manipulerende fremgangsmåde, som kan beskrives som en grooming proces, og som tit forløber nogenlunde efter nedenstående faser, men med hvert sit individuelle præg. Afhængig af styrken i den unges egen motivation og desperation kan denne proces strække sig over dage, uger eller måneder.

1. Kontakten skabes mellem den unge og hververen, som repræsenterer et bestemt fællesskab, og som kan være god til at spotte en ung, som på et eller flere områder er sårbar og søgende. Hververen bekræfter den unge i følelserne af, at livet er svært eller meningsløst.
2. Opbygning af venskab. Hververen interesserer sig for, hvilke tanker og udfordringer den unge har, og spørger ind til, hvad det er, den unge især savner eller har brug for i sit liv. Hververen fortæller, hvordan det fællesskab og den sag, hververen repræsenterer, kan give svar på disse savn eller behov.
3. Risikovurdering. Hververen undersøger, hvilke andre alternative fællesskaber den unge har overvejet, og forsøger at overbevise den unge om, at de ikke er gode nok. Samtidig skal hververen sikre sig mod kritik af det fællesskab, hververen tilbyder – kritik afvises med, at den beror på misforståelse eller ukendskab.
4. At føle sig som udvalgt. Hververen gør ekstra meget ud af at rose, fortælle og overbevise den unge om, at der her er tale om et perfekt match mellem den unge og fællesskabet.
5. Missionen. Hververen introducerer nogle af de krav og forventninger, som den unge skal kunne leve op til, for at blive et ægte medlem af fællesskabet.
6. Bevise solidariteten. Hververen beder den unge om at bevise, at det ikke kun er tom snak. Den unge skal gøre sig fortjent til at blive en del af eller optaget i fællesskabet. Den unge skal vise sin solidaritet gennem handling (f.eks. udføre en opgave, frasige sig gamle venskaber eller vise medlemskabet gennem påklædning).
7. Indplacering og status i fællesskabet. Herefter bliver den unge hyldet som medlem af fællesskabet, ”Du er nu en af vore!”, og den unge oplever at have fået en personlig status og betydning, som bliver respekteret af andre i fællesskabet. Det er med til at give den unge en oplevelse af tryghed, socialt tilhørsforhold, at livet har fået en retning og giver mening. Fællesskabet giver støtte og svar på den kritik, der måtte komme fra omverdenen.

Det resultat og den reaktion, der kommer ud af en groomingproces, vil ofte være umiddelbart uforståelig for udenforstående, fordi man ikke har set processen med argumentationen og den gradvise overbevisning af den unge. For den unge selv kan det også være svært at gennemskue, at der er foregået en strategisk påvirkning og argumentation, der har til formål at få den unge til at se verden ud fra fællesskabets værdier og normer, og loyalt tage afstand fra andres argumenter og synspunkter.

Nettet som kommunikationsplatform er kendetegnet ved, at man i højere grad føler sig anonym og derfor oftere er villig til at åbne sig om private og personlige dilemmaer eller følelser, end hvis man stod ansigt til ansigt med et andet menneske. Det giver hververen mulighed for gradvist at opbygge en indsigt i den unges tanker og følelser og skabe et tillidsfuldt forhold, der handler om at hjælpe den unge videre. De første faser i groomingprocessen foregår derfor ofte usynligt for andre. Hvorvidt hververen lykkes med sit projekt, afhænger af, om den unge i de efterfølgende faser af groomingprocessen er villig til at stå frem og vedkende sig sin nye verdensanskuelse.

03 Internettet – propaganda og manipulation

I det foregående kapitel var fokus på den strategiske rekruttering af unge mennesker. I dette kapitel er perspektivet vendt mod den strategiske anvendelse af internettet til spredning af propagandistiske budskaber og påvirkning af den offentlige debat.

Her anlægger vi et bredere historisk perspektiv, nemlig hvordan politiske systemer til alle tider har bedrevet propaganda, og hvordan fænomenet har ændret sig i dag i takt med udviklingen af de digitale medier.

I kapitlets første artikel vil *Lars Martin Sørensen* give et historisk rids af propagandaen som fænomen. I den efterfølgende artikel vil *Thomas Elkjer Nissen* præcisere nogle af de særlige egenskaber ved propaganda i digitale medier.

I forlængelse af denne historiske oversigt vil vi slå ned på to centrale temaer indenfor diskussionen om internetmediernes mulige rolle i forhold til udviklingen af den demokratiske dialog. Først præsenterer *Jacob Ørmen* en nærmere afklaring af begreberne filterbobler og ekkokamre. Dernæst sætter *Lumi Zuleta* fokus på debatkulturen på nettet under overskriften *Hate Speech – når debatten kører af sporet*.

Kapitlet afrundes med en præsentation og diskussion af de digitale mediegiants rolle og mulige ansvar i forhold til udbredelse af polariserende og ekstremistiske budskaber – og dermed også internetmediernes eget syn på deres rolle på feltet. Dette sidste afsnit er skrevet af *Anne Mette Thorhauge* og *Claus Hjorth*.

Propaganda – et historisk rids

Af Lars Martin Sørensen, ph.d. forskningsleder ved Det Danske Filminstitut

Marcherende stormtropper i tæt sluttede falankser, heilende menneskemasser, der hilser Føreren. Propaganda er et ord, der vækker dystre associationer om diktatur, forfølgelse, løgn og censur.

Ordet stammer fra det latinske *propagare*, som betyder at “udbrede”. Gennem propagandaens historie har det oftest været politiske eller religiøse holdninger, som propagandaens afsendere har villet udbrede. I en moderne forståelse af propaganda ligger, at der er tale om systematisk tilrettelagt kommunikation, der er mere optaget af at forføre end at overbevise med saglige argumenter. Deri ligger også, at propaganda er envejs-kommunikation, som primært magthavere har betjent sig af, med de brede befolkningsmasser som målgruppe.

Vil man sprede et budskab, er det afgørende at kontrollere de rette kanaler. Konger og kejsere har udbredt propagandistiske håndskrifter siden oldtiden, præster har propageret fra prædikestole og menigmand har malet propagandistisk graffiti. Men det var budskaber fra én til få. Først efter trykkekunstens opfindelse i 1400-tallet rettes propaganda systematisk imod bredere befolkningslag og spiller en rolle i større sociale omvæltninger. Reformationen i 1500-tallet blev hjulpet på vej af både flyveblade og bøger og markerede overgangen fra senmiddelalder til oplysningstid. Med partipressens opståen, i Danmark i 1800-tallet, og den lempelse af censuren, der finder sted i mange europæiske nationer fra 1700-tallet, vokser et mere broget mediebillede frem, som sine steder er propagandistisk eller i hvert fald stærkt opinionspræget. Men samtidig er der plads til modpropaganda, så med det borgerlige demokratis fremvækst bliver mediebilledet gradvist mere pluralistisk.

Propaganda i sin mest kendte form udspringer af det tidlige 1900-tals krige og revolutioner – nemlig den statsligt styrede krigspropaganda. Af krig og kriser følger skærpet censur – kommunikationsstrømme ensrettes, så statspropagandaen styrkes. Samtidig får propagandister nye og potente strenge at spille på. Filmmediet – i første omgang den stumme film – tjener de krigende parter under Første Verdenskrig som et vigtigt instrument. Med levende billeder kan man udstille fjendens grusom- og nedrighed og forherlige sin egen sag. Og her kan filmen noget særligt: De levende billeder med ledsagende musik rammer en følelsesfuld tone, der kan flytte holdninger uden den didaktik, skreven propaganda ofte betjener sig af. Det samme gælder de hverveplakater, som kendetegner perioden. Bedst kendt er vel amerikanske *Uncle Sam*, som kigger beskueren stålsat i møde, og proklamerer, at nationen har brug for netop dig i den amerikanske hær. En bydende patriark, som alligevel er familiær – nationens onkel som metafor for nationen selv. Dog stadig med håndfast handlingsanvisende tekst, til forskel fra et senere mindst lige så ikonisk plakatmotiv, nemlig Che Guevara-portrættet fra 1960, som – måske

typisk for en antiautoritær tid – maner til oprør uden ord: Et ansigtsudtryk, som blander vrede med smerte og handlekraft, og som er blevet et globalt symbol for modstandskamp og revolution.

Sammenhængen mellem propagandaens og mediernes udvikling er næppe noget sted mere tydelig end under den nazistiske revolution i Tyskland. Med radioen og lydfilmene fik nazismen et massemobiliserende ansigt. Førerens hidsende brandtaler kom hjem i stuen til dem, der selv havde radiomodtager, og biografernes ugerevyer bombarderede publikum med oplevelsen af, hvor tiljuble Adolf Hitler var. Periodens propagandistiske mesterværk var Leni Reifenstahls *Viljens Triumf* fra 1935, hvor instruktøren på banebrydende vis anvendte filmmediets virkemidler – bevægelige kameraer, teleobjektiver og luftfotos – samt underlægningsmusik til at glorificere nazismen, dens ledere og masseoptrin.

I løbet af nazismens optur i 1930'erne skifter den nazistiske propaganda form, fordi Joseph Goebbels – Hitlers minister for “folkeoplysning og propaganda” – erkender, at frontal og programmatisk nazipropaganda i biograffilm ikke sælger billetter. Fra omkring 1935 udbredes det nazistiske tankegods mere subtilt og drypvist i historiske fiktionsfilm om store personligheder, hvis levnedbeskrivelse skæres til efter nazistiske perspektiver. Også Stalins Sovjet betjente sig af spillefilmspropaganda, men her var det kollektivet, der blev forherliget.

Et særkende ved nazipropagandaen er det racistiske islæt, som både kom til udtryk i fiktions- og dokumentarfilm. To værker byder sig til som filmhistoriens mest ondsindede, nemlig “dokumentaren” *Der ewige Jude* og den biografiske spillefilm *Jøden Süß* fra 1940. Begge er skrappelløst jødehetzende, men – set ud fra et filmteknisk synspunkt – talentfuldt producerede propagandafilme, som opnåede vidt forskellig succes. For hvor “dokumentaren” *Der ewige Jude* med sin tilsvining af jøder ifølge det tyske sikkerhedspolitis undersøgelser ikke rigtig faldt i det tyske publikums smag, så virkede *Jøden Süß* efter sin antisemitiske hensigt.

Forskningen peger på, at propaganda har størst effekt, når jorden er gødet for dens budskab. Som i Tyskland, hvor ungdommen var nazistisk skolet, hvilket ikke gjaldt i Danmark. Før og under besættelsen var “propaganda” ikke et negativt ladet ord i Danmark. I Ministeriernes Filmudvalg omtalte man de kort- og dokumentarfilm, man producerede som modsvar til tysk films forstærkede eksponering, som “propagandafilm” – vel nærmest i den nutidige betydning: “oplysningsfilm”. Med erkendelsen af propagandaens rolle under nazismen og nazisternes forbrydelser miskrediteres propaganda som begreb i den vestlige kulturkreds. De, der bedriver statspropaganda, eksempelvis via TV, som er efterkrigstidens store nye medie, gør det subtilt – modtageren skal helst ikke mærke agitationen. Hvis noget opfattes som “propaganda”, mister det sin effekt, lyder antagelsen.

En undtagelse fra denne hovedregel er amerikanske præsidentvalgkampe, hvor astronomiske beløb spenderes på at fremhæve egne kvaliteter, og måske endnu vigtigere: At så tvivl om modkandidatens. Her er korte, skarpe udfald, fængende slogans og national patos det foretrukne våben, og hvor filmpropagandaens varighed ofte var ganske lang, skal tv-seernes opmærksomhed fikseres i meget korte formater. Også de kommercielle kanalers minutpriser og omkostningerne ved veltilrettelagt tv-produktion medvirker til at forme efterkrigstidens politiske propagandaspot. Mere eller mindre stram statslig styring af sendetilladelser medfører, at tv ikke ændrer grundlæggende ved, at spredning af propaganda i stor skala stadig er forbeholdt dem, der sidder på magten og midlerne.

Internettets fremvækst fra 1990'erne ændrer radikalt ved den "oppefra-og-ned, en-til-mange"-struktur, som kendetegner massekommunikationens tidsalder, og dermed mulighederne for udbredelse af propaganda. Særligt efter årtusindeskiftet, hvor brugen af sociale medier eksploderer, synes det nu muligt og billigt for enhver at producere og sprede, men også at kommentere og afmontere propaganda globalt og øjeblikkeligt. Nettet var i udgangspunktet relativt frit og ikke-kommercielt og blev hyldet for sit løfte om, at ordet nu var frit, både i skrift, tale og levende billeder – inden for den vedtagne ytringsfriheds grænser, naturligvis. Og søgemaskinernes maskinelle upartiskhed stillede i udgangspunktet al information – også den propagandistiske – lige. Den utopi var ikke langtidsholdbar, for med nettets eksplosive udbredelse følger en kommercialisering, der gør, at pengestærke aktører i dag kan "springe køen" af søgeresultater over ved at betale de store søgemaskiner. Samtidig former cookies – små programmer, som registrerer, hvad en bruger søger på – også brugerens fund på nettet. Man får ikke længere neutrale søgeresultater, man får mere af det, man tidligere har efterspurgt. Både når man søger og som bannerreklamer, når man eksempelvis læser en netavis. Med den udvikling er nogle udbydere af information, herunder den propagandistiske, igen "mere lige" end andre.

Den digitale propagandists nyeste våben hedder "micro-profiling" og/eller "algoritmisk kuratering" og har ifølge ansete internationale dagblade vist sin effektivitet under både briternes Brexit-valg og Donald Trumps præsidentvalgkampagne i USA. Teknikken går ud på at foretage en masseindsamling af personlige data fra særligt facebook-brugernes sider. Med vælgerskabets personlige præferencer, som de kommer til udtryk i delinger, likes, opslag og søgehistorik, kan man målrette politisk propaganda præcist efter vælgertyper. Har du delt opslag om dyremishandling og videoer af søde katte, vil fremtidens propagandist fremstille sin præsidentkandidat med en bedårende killing på skødet.

Hermed ændrer propagandaen karakter. Det er ikke længere det samme budskab, der udbredes fra én til mange, men forskellige versioner af samme budskab, som formes efter de personlige oplysninger, internetbrugere frivilligt og ufrivilligt efterlader sig på nettet. Og propagandabudskabet serveres i de sociale mediers

pseudo-intime rum som direkte personlig henvendelse eller bannerreklame, side om side med hilsener fra venner og familie.

Digitaliseret propaganda

Af Thomas Elkjer Nissen, specialkonsulent ved Rigspolitiet, tidl. militæranalytiker ved Forsvarsakademiet

Propaganda er langt fra noget nyt fænomen, og forskellige aktører har igennem historien brugt propaganda til at fremme deres egne målsætninger enten via direkte eller indirekte påvirkning af meninger, holdninger, opfattelser og – i sidste ende – adfærd hos udvalgte målgrupper.

Målgrupper som overordnet set kan opdeles i tre blokke – også på internettet. Dem som allerede tror på og støtter en sag eller en aktør, og som skal fastholdes. Dem som er ubesluttede i forhold til, hvad de skal tro, eller hvem de skal støtte, og som dermed skal overbevises, og endelig dem, som er direkte modstandere af en sag eller en aktør, og som skal miskrediteres.

Hvorfor er internetpropaganda anderledes?

Det, der adskiller internettet som distributionsplatform for propaganda fra andre platforme (som taler, tryksager, radio, film og tv mv.), er, at internettet og i særdeleshed sociale medier, kan indeholde alle genrer, og at målgrupperne nu i et vist omfang også selv deltager i spredningen. Det er alt andet lige blevet nemmere at producere og publicere, men også at blive påvirket af propaganda! Blandt andet på grund af den meget lille omkostning forbundet med det, den relative anonymitet og muligheden for at nå målgrupper direkte uden at være afhængig af andre (traditionelle) mediers videreformidling af ens indhold.

Den propaganda, som i dag ses på internettet, bliver stadig mere professionelt udarbejdet, målrettet og effektiv, men spiller fortsat på såvel klassisk retorik og visuelle virkemidler som teknologiske muligheder.

Internetpropaganda arbejder bedst i skyggerne og på kanten af fakta. Mange succesfulde forsøg på misinformation og gradvis fordrejning af ”den accepterede sandhed” tager nemlig ofte udgangspunkt i begivenheder og temaer, som folk har hørt om og kan genkende fra medierne, men som så er vinklet på en måde, der tjener bestemte interesser. Dette gøres igennem brugen af uigennemskuelige kildehenvisninger, referencer til (u)kendte ”eksperter” og små nyhedsbureauer som påstår at være uafhængige, men som i virkeligheden er en ”front” for andre, fordrejede opinionsmålinger, overskrifter og billeder, som er voldsomt anderledes, end hvad der står i selve artiklen.

Traditionelle mediers rolle

Internettet og særligt de sociale medier er velegnede til dette formål. Også taget i betragtning hvordan mere traditionelle nyhedsmedier i stigende grad henter deres historier fra de sociale medier, som så igen bliver brugt til at sprede historierne

yderligere. Nu bare med det tvist, at de er kildeakkrediteret til et “troværdigt” medie. Der er med andre ord en symbiose mellem traditionelle og nye medietyper, som kan udnyttes til propagandaformål.

Specielt, når historierne bliver krydret med kommentarer og “meningsudvekslinger” (ofte ved brug af “trolle”, men også “*bot-nets*”, jf. nedenfor). Noget som også gør nyhedshistorier hentet fra sociale medier og blogs til en kildekritisk udfordring for de traditionelle medier – men så sandelig også for læserne, når det bliver videregivet på sociale medier – blandt andet på grund af den understøttende teknologi, der bliver anvendt i propagandaen.

Kalkuleret propaganda

Internetbaseret propaganda handler også om brugen af en blanding af algoritmer, automatisering og menneskelige faktorer for bevidst at kunne sprede propaganda igennem primært sociale medier. Sociale medier bliver i tiltagende grad et værktøj i forbindelse med informationsindhentning (blandt andet til social engineering) påvirkning, og manipulation af den offentlige opinion. Aktører bag propaganda designer og anvender falske og automatiserede profiler, ofte bundet sammen i såkaldte bot-net, for at opnå deres formål.

Disse bot-net og automatiserede konti og profiler er ofte også kombineret med anvendelse af såkaldte internet trolle, hvor personer kontrollerer og anvender et stort antal af anonyme eller falske profiler til at kommentere på andres indlæg og nyhedsartiklers kommentarfelter eller til direkte at chikanere og skræmme andre rigtige personer via deres sociale medieprofiler.

Denne kombination af bot-net, anvendelse af algoritmer, hashtags og trolle er ikke fuldstændig automatiseret, men kraftigt koordineret af en eller flere bagvedstående aktører, som ønsker at påvirke en given online diskussion. Kalkuleret propaganda involverer også spejling af, og lære fra, rigtige menneskers adfærd på internettet og i de sociale medier for bedre at kunne påvirke og manipulere den offentlige opinion på tværs af mange forskellige platformstyper på internettet. Almindelige brugere (profiler) kan dermed utilsigtet også blive medvirkende til den yderligere spredning af propaganda.

Medvirkende propaganda

Målgrupper for propaganda er, som sagt, ikke længere passive forbrugere af information og digitalt indhold, men er aktivt medvirkende i dets skabelse og distribution. Det udnyttes ofte af aktørerne bag et givent propagandaprojekt. Blandt andet igennem kombinationen af rigtige profiler og automatiserede processer, der er designet til at udløse, forstærke, overdrive eller forværre følelser tilknyttet en sag og dermed (manipulere / forføre / lokke) målgruppen til selv at videredistribuere indholdet. Også selv om målgruppen ændrer på formen og evt. kommenterer på indholdet, vil kernebudskabet stadig blive videredistribueret. Nu bare med en

anden, og måske mere troværdig, afsender – nemlig målgruppen selv – hvilket vil virke som en anbefaling fra meningsfæller (peer-endorsement).

Internet propagandas virkemidler

Propaganda på internettet bruger, ligesom traditionelle former for propaganda, sprog, retorik, fortællinger og visuelle virkemidler (som billeder, lyd, symboler og metaforer) til at opnå den ønskede effekt. Hovedformålet er dog at skære kompleksiteten fra og reducere debatten til *"sound bites"*, og binære modsætningsforhold (dem og os). Men det handler også om at skabe en illusion om en stor opbakning til et givent synspunkt. Blandt andet ved brug af reference og links til eksterne medier og manipulation af søgeord, for at legitimere og forstærke effekten og opfordre til at dele indhold og placere det på blandt andet *"message boards"*.

Kan vi imødegå propaganda på internettet?

Ja, men det er en udfordring. Særligt fordi internetpropaganda virker igennem ikke at være åbenlys, men ved at manifestere sig igennem subtile påvirkningsaktiviteter og ved, at effekten kommer igennem den akkumulerede effekt af mange små og på overfladen uforbundne handlinger og informationer. Det er også udfordrende på grund af den automatisering, der bliver anvendt, og målgruppernes egen involvering i spredningen.

Imødegåelse af propaganda på internettet vil derfor i høj grad være et spørgsmål om at lære folk – og journalister – om teknikkerne og formålene, så de kan genkende dem, træne kritisk tænkning og kildekritik, men samtidigt værne om det demokratiske værdigrundlag, herunder ytringsfrihed og pressefrihed, og undgå eventuel censur af medierne. Samtidigt skal der dog også findes metoder til at imødegå den mere tekniske del af propagandaen i samarbejde med blandt andet teknologifirmaerne, der har skabt de sociale medier.

Filterbobler og ekkokamre

Af Jacob Ørmen, Post.doc, ph.d., Institut for Medier, Erkendelse og Kommunikation, Københavns Universitet

I den offentlige debat florerer der mange forestillinger om, hvordan internettet påvirker den måde, borgerne tilgår informationer på. Der er især to konkrete påstande, eller hypoteser, om udviklingen, som har fået meget opmærksomhed: filterbobler og ekkokamre. Denne korte tekst forklarer forskellene på de to hypoteser og beskriver i grove træk forskningen indenfor hver af dem.

Filterbobler

Termen "filterboble" blev introduceret af den amerikanske journalist Eli Pariser i bogen *The Filter Bubble* (2012) til at beskrive den effekt, computeralgoritmer kan have på, hvad vi ser på internettet. Helt konkret oplevede Pariser, at Googles søgemaskine gav ham andre typer af resultater end hans bekendte, selvom de brugte de samme søgeord. Søgealgoritmerne udvalgte, eller filtrerede, forskelligt indhold tilpasset til den enkelte baseret på personens politiske ståsted, sociale baggrund, nationale identitet, osv. På den måde kunne Google og andre internetfirmaer skabe et afgrænset informationsrum, en filterboble, for os alle hver især på internettet.

Siden *The Filter Bubble* har forskere forsøgt at undersøge, i hvilken grad hypotesen holder stik både for Googles søgemaskine og for algoritmer på internettet mere generelt.¹⁷ Grundlæggende har det været meget svært at studere, da udefrakommende (heriblandt forskere og journalister) ikke har adgang til internetfirmaernes algoritmer. Kort sagt er det ikke muligt at kigge under algoritmernes kølerhjul, og se hvordan de er skruet sammen, med mindre man er en betroet medarbejder hos Google, Facebook eller Amazon.

Når det er sagt, så er der lavet empiriske studier af filterboble-hypotesen. En række studier har vist, at Google tilpasser søgeresultaterne til hver enkelt person baseret på geografisk placering, tidszone, sprogindstillinger, tidligere søgeadfærd, osv¹⁸. Det er dog mere usikkert, i hvor høj grad disse tilpasninger påvirker de søgeresultater, som vi ser på Google. For de fleste søgeresultater forbliver de øverste placeringer de samme for alle personer, da det typisk er meget stærke brands med stor udbredelse (såsom Facebook, Wikipedia, og veletablerede nyhedsmedier), der sidder på dem. Da de øverste placeringer også er dem, brugerne oftest klikker på, så tyder forskningen på, at filterboble-effekten er begrænset på søgemaskiner som Google.

17 For et godt overblik se Dutton, Reisdorf, Dubois, & Blank, 2017

18 For det mest detaljerede studie se Hannak et al., 2013

Den samme tendens gør sig gældende for forskningen i filter-bobler på sociale medier. De færreste studier kan dokumentere at algoritmerne i stor grad indskrænker mangfoldigheden i informationer. De undersøgelser som bekræfter filter-boble-hypotesen, finder generelt, at det udelukkende eller overvejende gør sig gældende for særlige subgrupper i befolkningen så som de mest politisk aktive.¹⁹ Langt størstedelen af brugerne på sociale medier bliver eksponeret for en stor variation af det indhold, som deres netværk deler. Enkelte studier finder ligefrem, at brugerne bliver præsenteret for et bredere udbud af indhold, end de selv opsøger, da deres netværk på sociale medier inkluderer en bred palette af mennesker fra gamle barndomsvenner og skolekammerater til kollegaer og svigerforældre.²⁰ Folk som man ikke nødvendigvis er forbundet til, fordi man deler et politisk eller værdimæssigt fællesskab.

Man skal dog tage studierne med et gran salt, da det som sagt er svært at undersøge private virksomheders computeralgoritmer i praksis. Det er derfor ikke overraskende, men bekymrende, at den mest gennemførte undersøgelse af filterboble-hypotesen på sociale medier er udført af Facebooks egen forskningsafdeling.²¹ De har udført et observationsstudie med millioner af Facebook-brugere for at se, i hvor høj grad algoritmerne er med til at indsnævre det indhold, som brugerne ser. De sammenlignede alt det, som blev delt i en given persons netværk på Facebook, med det, som algoritmerne udvalgte til at præsentere i nyheds-feedet, og de konkrete historier, som brugeren klikkede på i sidste ende. Forskerne fandt, at Facebooks algoritme havde en tendens til at udvælge historier, som passede til brugernes politiske overbevisning, men at effekten var beskeden. Derimod var der en klarere tendens til, at folk klikkede på de historier i nyheds-feedet, som passede til deres politiske overbevisning. Med andre ord viser studiet at det i højere grad er folks sociale netværk og egeninteresser end algoritmerne, som indskrænker mangfoldigheden i det indhold, folk ser på Facebook.

Ekkokamre

I modsætning til filterboble beskriver ekkokamre ikke et specifikt fænomen på internettet, men et generelt fænomen i den sociale verden. Det er en velkendt sociologisk tendens, at folk med samme sociale og kulturelle baggrund (fx bundet i uddannelsesniveau og etnicitet) har en større tilbøjelighed til at omgås hinanden end andre med forskellig baggrund. Igennem de senere år er begrebet blevet brugt mere konkret til at beskrive en udvikling i befolkningens mediebrug. I denne kontekst antager ekkokammer-hypotesen, at folk i stigende grad kun møder holdninger og synspunkter som understøtter i stedet for at modsige hinanden.²² Vi hører udelukkende ekkot af de samme påstande igen og igen.

19 Flaxman, Goel, & Rao, 2016

20 Se fx Messing & Westwood, 2014

21 Bakshy, Messing, & Adamic, 2015

22 For et godt overblik se Jamieson & Cappella, 2008

I forskningen er der meget delte meninger om, hvorvidt folk primært får informationer, der understøtter deres eksisterende holdninger. På den ene side er der en del studier, primært fra USA, som har vist, at folk er blevet mere polariserede i hvilke typer af informationer, de ser på internettet.²³ Mængden af informationer til rådighed på internettet og andre steder har gjort det muligt for folk at lave en "selektiv udvælgelse" af, hvad de gider bruge tid og energi på. For nogle har det betydet, at de i højere grad har tilvalgt informationskilder, der understøtter deres politiske holdninger, og fravalgt andre, som udfordrer dem. Samtidig er der studier, som finder en stigning i "selektiv fravælgelse", det vil sige dem, som undgår nyheder så meget som muligt. Igen er det hovedsageligt de mest politisk aktive eller inaktive, som er meget selektive i henholdsvis at tilvælge ideologiske nyhedskilder eller fravælge nyheder fuldstændigt.²⁴

På den anden side er der en række studier som peger i den stik modsatte retning. De viser, at folk generelt bliver eksponeret for en mængde forskellige nyhedskilder, og at de færreste udelukkende lever i et informationsekkokammer af den ene eller anden slags.²⁵ I kølvandet på det amerikanske præsidentvalg i 2016 er der foretaget studier af såkaldte "falske nyheder", som bredt karakteriseret omhandler ubevidst videregivelse af ubegrundede rygter, misinformation samt bevidst spredning af forkerte oplysninger, disinformation. Karakteristisk er det, at de, der har set, læst eller hørt falske nyheder i overvejende grad også har gjort brug af andre informationskilder, og at for de absolut færreste, har falske nyheder spillet en stor rolle i deres mediebrug.²⁶

Overordnet set viser forskningen, at selvom vi bevæger os rundt på internationalt internet og bruger hjemmesider og services af global karakter (som Google, YouTube og Facebook), så betyder nationale og kulturelle forskelle stadig meget for hvilke typer af information, vi møder på internettet. Det er fortsat afgørende for befolkningens brug af og interesse for nyheder, om et land har stærke og selvstændige medier til at producere mangfoldig og solid journalistik.

Relationen mellem filterbobler og ekkokamre

For at opsummere kan man sige, at filterboble-hypotesen siger noget om, hvordan algoritmer påvirker den information vi bliver præsenteret for, og ekkokammer-hypotesen siger noget om, hvordan vores interesser og sociale netværk påvirker den information, vi op søger.

Filterbobler kan være årsag til dannelsen af ekkokamre, men der kan omvendt eksistere ekkokamre uden filterbobler. For at give et eksempel på forskellene, så kan man forestille sig to forskellige Facebook-brugere. Den første har venner på

23 Se fx Tewksbury & Riles, 2015

24 Prior, 2013

25 Se fx Flaxman et al., 2016; Fletcher & Nielsen, 2017

26 Allcott & Gentzkow, 2017

Facebook fra den politiske venstrefløj såvel som højrefløjen. Personen interagerer (klikker på, kommenterer eller “synes godt om”) oftest med opslag fra vennerne på højrefløjen. Over tid tilpasser Facebooks algoritme sig interaktionsmønstrene, og personen ser efterhånden stort set kun indhold fra vennerne på højrefløjen. En anden person har et socialt netværk på Facebook bestående i overvejende grad af højreorienterede folk. Begge personer ender med at se politisk indhold hovedsageligt fra den ene fløj, et politisk ekkokammer, men kun i eksemplet med den første person ville man beskrive det som en filterboble. Ekkokamre kan således være et resultat af algoritmisk filtrering, men kan også opstå på grund af social omgangskreds samt individuelle præferencer.

Som beskrevet ovenfor, har forskningen generelt set fundet størst belæg for ekkokammer-hypotesen. Det betyder imidlertid ikke, at filterbobler er uden betydning for samfundet. Som sagt, så er der fundet indikationer på, at folk med stærke ideologiske holdninger oplever en større grad af algoritmisk filtrering end andre. Hvis disse folk også har en tendens til udelukkende at omgås personer med samme sociale baggrund og politiske observans, så er der en risiko for, at man får et meget ensidigt informationsbillede. På den måde kan algoritmiske og sociale påvirkninger være med til at forstærke ekkokammer-effekten for den enkelte. De generelle tendenser på befolkningsniveau kan derfor godt dække over stærke udviklinger på individ- eller gruppe-niveau.

Hate Speech – når debatten kører af sporet

Af Lumi Zuleta, specialkonsulent ved Institut for Menneskerettigheder

Internettet bliver ofte udråbt som en gevinst for demokratiet. Her kan alle være med, diskutere og ytre sig på tværs af alder, grænser og sociale forskelle, og stemmer, der ikke tidligere har været en del af den offentlige debat, har nu mulighed for at deltage. Men hen ad vejen er vi begyndt at få øjnene op for internettets skyggesider, som viser sig i form af chikane, trusler og had online.

Tonen skræmmer

Den offentlige debat er en hjørnesten i vores demokratiske samfund, og gennem meningsudvekslinger bliver vi klogere på perspektiver og nuancer. Men når en debat kører af sporet og ender i decideret chikane og hetz mod personer og grupper, så risikerer vi at lukke ned for stemmer og nuancer i debatten, eftersom lysten til at involvere sig påvirkes af den hårde tone.

I en måling fra Institut for Menneskerettigheder fra 2017²⁷ svarer 50,3 pct., at tonen i debatter på sociale medier afholder dem fra at udtrykke deres mening og deltage i debatten. Dette gælder for 43% af mændene og 58 pct. af kvinderne. Når halvdelen af os afstår fra at bruge vores ytringsfrihed, er det et demokratisk problem, vi bør tage seriøst. På den ene side har de sociale medier gjort det nemmere for flere at bruge deres ytringsfrihed og deltage i den offentlige debat, men på den anden side har den negative debatkultur den konsekvens, at folk afholder sig fra at bruge netop ytringsfriheden.

At ytre sig under ansvar

Ytringsfriheden er en central menneskeret, og selvom de fleste ytringer er tilladte i Danmark, er ytringsfriheden ikke absolut. Straffeloven kriminaliserer visse typer ytringer, men barren for, hvornår en ytring betragtes som ulovlig i juridisk forstand, er høj. Rammerne for ytringsfriheden er altså vide, og som borger må man acceptere meninger og ytringer, som man kan være uenig i. Ytringsfriheden indebærer dog et ansvar for at respektere mennesker som ligeværdige, fx ved ikke at tilskynde til had af grupper, der får disse til at fremstå som mindre værd. Set i dette lys indebærer ytringsfriheden også et principielt ytringsansvar.

Hadefulde ytringer

Begrebet hadefulde ytringer – hate speech på engelsk – bruges i stigende grad som betegnelse for sprogbrug, der er nedsættende, hvad enten det handler om en person eller gruppe på baggrund af etnicitet, køn, religion, handicap, seksuel orientering, alder, politisk tilhørsforhold eller social status mv. Der er dog ingen klar definition af, hvornår en ytring er hadefuld. Betegnelsen bliver brugt i mange sammenhænge og bruges om såvel ulovlige som lovlige ytringer – både offline og online.

I sin mest ekstreme form udtrykkes hadefulde ytringer som deciderede trusler og opfordringer til vold, eller som en egentlig hadforbrydelse – en kriminel handling.

Nye rammer for offentlig debat

Rammerne for den demokratiske samtale har rykket sig, og i takt med at den i stigende grad finder sted på de sociale medier, skaber det nye udfordringer. Internettets karakter kan være med til at gøre hadefulde ytringer ekstra skadelige, da de let kan deles og spredes. Når de hadefulde kommentarer først er online, kan de desuden være svære at slette.

Måden, vi taler til og om hinanden på sociale medier, kan påvirke, hvordan vi opfatter hinanden i samfundet generelt. Derfor kan hadefulde ytringer være med til at legitimere et negativt syn på personer og grupper i vores samfund og fremme intolerance – og her har vi alle et ansvar for at sige fra. Den ufiltrerede debat, som finder sted på de sociale medier, finder i høj grad sted uden tanke på, hvordan de hadefulde kommentarer påvirker den enkelte, de rammer, og den offentlige debat.

Komplekst dilemma at placere ansvar

Det er en udfordring at lovgive om og regulere internettet, da internetplatforme som Facebook og Google opererer på tværs af grænser. Det betyder, at det i praksis kan være svært at håndhæve nationale love på de grænseløse platforme. Hvilken lov, der gælder, og hvordan lovene skal håndhæves, er nogle af de spørgsmål, der rejser sig. Sikkert er det dog, at ansvarsplacering og regulering af internettet er en kompleks og dilemmafyldt problemstilling, som vi stadig mangler at finde svar og løsninger på.

Internetvirksomhedernes rolle i forhold til udbredelse af ekstremistiske budskaber

Af Anne Mette Thorhauge og Claus Hjorth, Medierådet

I det følgende sættes fokus på internetvirksomhedernes rolle og mulige ansvar i forhold til udbredelse af ekstremistiske budskaber, hate-speech og den demokratiske dialog i de sociale medier.

Debatten om teknologigiganternes rolle tog for alvor fart i 2016 og 2017. Debatten er foreløbig kulmineret i, at Facebook, YouTube (der ejes af Google), Twitter og Microsoft i juni 2017 etablerede *The Global Internet Forum to Counter Terrorism*. Forummet vil fokusere på tekniske løsninger, forskning og etablere partnerskaber med offentlige myndigheder og civilsamfundsorganisationer²⁸.

I forummet vil tech-virksomhederne udveksle *best practice* i forhold til teknikker, der kan afsøge og klassificere ekstremistisk indhold og kommunikation ved hjælp af *machine learning*. De vil definere standarder for åbenhed omkring afrapportering om det indhold, som måtte fjernes fra deres tjenester. Og de vil udveksle "tags" knyttet på fx voldelige, ekstremistiske filmklip, der eksempelvis er konstrueret i rekrutteringsøjemed, og som de hver især måtte have fjernet fra deres tjenester (med henblik på at advare og muliggøre fjernelse fra de øvrige tjenester).

Det indgår som et vigtigt element i initiativet, at tech-virksomhederne har etableret et partnerskab med FN's *Counter-terrorism Committee*. Partnerskabet skal medvirke til at opfylde forummets overordnede mission: *"Identify how best to counter extremism and online hate, while respecting freedom of expression and privacy"*.²⁹

Som antydnet skal initiativet til forummet ses i lyset af, at de pågældende tech-virksomheder gennem de seneste år har oplevet et stigende pres fra regeringer i hele verdenen om at dæmme op for spredningen af ekstremistisk indhold. Eksempelvis har den britiske premierminister, Theresa May, og den franske præsident, Emmanuel Macron, i 2017 truet med at indføre bøder og lovgivning mod internet-virksomheder "... *that fail to take sufficient action against terrorist propaganda*"³⁰.

Samtidig har fx Googles YouTube registreret en nedgang i reklameindtægter som direkte følge af formidlingen af ekstremistiske budskaber – et såkaldt "... *advertiser backlash... related to ads being displayed alongside extremist content, with several companies pulling their ads from the platform*"³¹.

28 [Theguardian.com 26.06.2017](https://www.theguardian.com/technology/2017/jun/26/facebook-youtube-twitter-microsoft-terrorism)

29 *Ibid.*

30 *Ibid.*

31 [Techcrunch.com 19.06.2017](https://techcrunch.com/2017/06/19/youtube-ad-revenue-drops/)

Diskussionen om teknologi-giganternes mulige ansvar (også i juridisk forstand) i forhold til spredning af ekstremistiske budskaber, rekruttering til og styrkelse af radikaliserede miljøer, er kort sagt kun lige begyndt og har nået en foreløbig milepæl med etableringen af det omtalte forum.

Diskussionen indeholder flere elementer eller konfliktlinjer, om man vil:

Først og fremmest indeholder de tekniske metoder et iboende problem i forhold til at balancere ytringsfrihed og centraliseret (og ofte maskinbaseret) fjernelse af indhold. Facebooks COO, Sheryl Sandberg udtalte således i maj 2017: *"The responsibility of an open platform is to allow people to express themselves... The thing about free expression is when you allow free expression you allow free expression"*³².

For det andet – og i tilknytning hertil – anser de kommercielle internetvirksomheder sig selv som såkaldt neutrale leverandører af infrastruktur (her: sociale medier) – og ikke som medievirksomheder med redaktionelt ansvar, som vi kender det fra fx trykte og elektroniske nyhedsmedier. Eksempelvis udtalte Facebooks leder af Product Policy, Monika Bickert i marts 2017: *"We are not the creators of this content... We facilitate people using Facebook"*³³.

For det tredje er der hele spørgsmålet om, hvorvidt de forskellige tiltag til at advare mod og måske fjerne indhold rent faktisk virker. Undersøgelser har således vist, at sådanne tiltag kan skabe øget opmærksomhed om selvsamme indhold og dermed rent faktisk styrke dets udbredelse³⁴.

Selvom ovennævnte problemstillinger ikke kun handler om de sociale mediers rolle i forhold til ekstremistiske budskaber, men også fænomener som fx fake news og hate speech, illustrerer de den principielle udfordring med at balancere forskellige modsatrettede hensyn: Tech-giganternes selvforståede rolle som neutrale infrastruktur-leverandører i forhold til hele diskussionen om, at de digitale medier kan skabe grobund for utilsigtede eller uhensigtsmæssige informations- og kommunikationsstrømme; brugernes forventninger om en åben platform for kommunikation og information i forhold til spørgsmålet om at censurere netbaseret kommunikation; de politiske ønsker om reguleringsmæssige tiltag mod fx ekstremisme, hate speech og fake news i forhold til ytringsfrihed.

32 [Techcrunch.com 12.10.2017](https://www.techcrunch.com/2017/10/12/facebook-coo-sheryl-sandberg/)

33 [Theguardian.com 12.03.2017](https://www.theguardian.com/technology/2017/mar/16/facebook-sheryl-sandberg)

34 [Theguardian.com 16.05.2017](https://www.theguardian.com/technology/2017/may/16/facebook-sheryl-sandberg)

04 Opsamling og perspektiver på demokratidebatten i internettets tidsalder

Af Anne Mette Thorhauge og Claus Hjorth, Medierådet

I regeringens handlingsplan vedrørende forebyggelse og bekæmpelse af online ekstremisme og radikaliserings har der navnlig været sat fokus på internettet som platform for udbredelse af politiske budskaber. Formålet har været at undersøge unges menneskers eksponering og udsathed på nettet og indfange væsentlige tekniske og kommunikative virkemidler, der anvendes til at rekruttere unge til en given sags tjeneste. Udgangspunktet har med andre ord været en kritisk vinkling af internettet som platform for løgn, propaganda og manipulation.

I dette afsluttende kapitel lægger vi op til en bredere diskussion af netværksmediernes rolle i forhold til den samfundsmæssige kontekst, de indgår i, herunder de bredere politiske – og mulige antidemokratiske – strømninger, der karakteriserer vores samfund. Vi vil med begreberne “populisme”, “polarisering” og “disinformation” sætte fokus på en række temaer, der rækker langt ud over de enkelte medieteknologier, og som udgør en væsentlig forståelsesramme i relation til vilkårene for demokratiet og den kritiske dialog i samfundet, og dermed også på internettet.

Populisme og polarisering

I en tale i september 2016 udtalte FN’s højkommissær for menneskerettigheder, Zeid Ra’ad al-Husseini, følgende, ifølge The Guardian:

*“Populists use half-truths and oversimplification – the two scalpels of the arch propagandist, and here the internet and social media are a perfect rail for them, by reducing thought into the smallest packages: sound-bites; tweets... Add drama, emphasizing it’s all the fault of a clear-cut group, so the speakers lobbing this verbal artillery, and their followers, can feel somehow blameless. The formula is therefore simple: make people, already nervous, feel terrible, and then emphasize it’s all because of a group, lying within, foreign and menacing. Then make your target audience feel good by offering up what is a fantasy to them, but a horrendous injustice to others. Inflammation and quench, repeat many times over, until anxiety has been hardened into hatred”.*³⁵

Populismens fremkomst i de senere år bekræftes også af Human Rights Watch, hvis direktør, Kenneth Roth, i årsberetningen for 2017 blandt andet skriver følgende i en artikel under overskriften; *The Dangerous Rise of Populism*:

*“The appeal of the populists has grown with mounting public discontent over the status quo. In the West, many people feel left behind by technological change, the global economy, and growing inequality. Horrific incidents of terrorism generate apprehension and fear. Some are uneasy with societies that have become more ethnically, religiously and racially diverse. There is an increasing sense that governments and the elite ignore public concerns. In this cauldron of discontent, certain politicians are flourishing and even gaining power by portraying rights as protecting only the terrorist suspect or the asylum seeker at the expense of the safety, economic welfare, and cultural preferences of the presumed majority. They scapegoat refugees, immigrant communities, and minorities. Truth is a frequent casualty. Nativism, xenophobia, racism, and Islamophobia are on the rise”.*³⁶

Citaterne fra FN’s højkommisær for menneskerettigheder og direktøren fra Human Rights Watch illustrerer en stigende bekymring i forhold til den politiske kommunikationskultur, der aktuelt præger de vestlige demokratier. I udtalelserne peges der på et potentielt problem omkring befolkningsgrupper i samfundet, der ikke føler, at de hører til; som måske også føler sig efterladt i forhold til at tage aktiv del i samfundsudviklingen – og som derfor er lette at appellere til med populistiske budskaber, der deler verdenen i ”sort-hvid” eller i et ”os og dem” – og som angiveligt har et løst forhold til fakta og nuancer.

I følge Jan-Werner Müller, Professor of Politics ved Princeton University, er det netop populismens kerne, at etablere et ”os og dem”, hvor ”os” er det sande folk med de sande værdier – og ”dem” sådan set slet ikke hører til. Populistiske strømninger ekskluderer helt og aldeles muligheden for, at andre end de indviede skal blive hørt:

*“Populist claims that they, and only they, represents the people... This is the core claim of populism: only some of the people are really the people”.*³⁷

På den måde repræsenterer populismen et paradoks ved demokratiet, eller som Jan-Werner Müller siger det:

*“Populism arises with the introduction of representative democracy; it is its shadow... The core claim of populism is... a moralized form of antipluralism”.*³⁸

36 Human Rights Watch 2017

37 Müller 2016

38 Ibid.

Jan Werner-Müller indikerer her, at populisme – selv når den udvikler sig til antipluralisme – så at sige er et grundvilkår ved demokratiet. De frie rammer for ytringsfrihed og udbredelse af holdninger rummer paradoksalt nok også mulighed for, at vi som demokratiske medborgere tilslutter os politikere eller politiske ideer, der deler verden i et ”os, der hører til” og et ”dem, som ikke hører til og ikke skal høres”.

Imidlertid bliver kritikere af populisme, som eksempelvis FN’s højkommisær og direktøren for Human Rights Watch, også selv udsat for kritik. Det hører således med til billedet, at kritikere, der udråber politikere og politiske ideer som populistiske, af andre kritiseres for at ”dæmonisere” populismen.

Eksempelvis skriver Allan Dreyer Hansen, lektor ved Institut for Samfundsvidenskab og Erhverv, RUC, at *”Dæmoniseringen af populisme skyldes, at det meste af debatten om den er baseret på (kritik af) højrepopulisme”*³⁹ – og han fortsætter: *”Faren er blandt andet, at vi kommer til at afvise bevægelser og partier, som faktisk fortjener interesse og opbakning”*.⁴⁰ Allan Dreyer Hansen betoner i sin analyse tre vigtige faktorer ved populismen, som må anses for et aktiv for demokratiet:

”For det første tydeliggør populisme en påkaldelse af folket som den første instans... For det andet tydeliggør populismen, at folket står i en modsætning til en elite, altså de etablerede magtinteresser... Sidst, men ikke mindst, er populisme et forsøg på mobilisering. Der er med andre ord noget aktivistisk over populismen, altså et forsøg på at styrke folkets engagement og deltagelse i demokratiet”.⁴¹

Disse varierende perspektiver vidner om, at populismen repræsenterer en klassisk, demokratisk problematik, som har eksisteret længe før internettets fremkomst. Som flere af kapitlerne i dette baggrundspapir peger på, giver internettet ganske vist populismen nye vækstbetingelser, men der er ingen grund til at tro, at udfordringerne omkring en eventuel voksende populisme alene lader sig forklare i kraft af medierne eller lader sig løse gennem disse.

Det er endvidere centralt, at populisme sådan set er et grundvilkår ved demokratiet, men som – efter vores opfattelse – kan udvikle sig i en uhensigtsmæssig og decideret antidemokratisk retning, hvis den baserer sig på polariserende appelformer, og hvis den har et meget løst forhold til nuancer, modsatte synspunkter og faktabaseret information.

39 Hansen 2017

40 Ibid.

41 Ibid.

Online disinformation

Det sidstnævnte aspekt – *fake news*, disinformation, manipulation og deciderede løgne – har i stort omfang været omdrejningspunktet i de foregående kapitler. Vi har valgt at adressere problemstillingen, fordi den fylder en hel del i den aktuelle debat omkring internettet og dets betydning i forhold til ekstremisme og mere generelt i forhold til nettet som ramme for den demokratiske dialog.

Samtidig bør det understreges, at eksempelvis begrebet *fake news* kan være problematisk i den forstand, at det i kraft af begrebets “nyhedsværdi” understøtter en udbredt forestilling om, at der er tale om en helt ny historisk udvikling. Som flere af baggrundpapirets kapitler vidner om, er den bevidste eller ubevidste vildledning af befolkningerne imidlertid en ældgammel problematik, der i nogle sammenhæng omtales som propaganda, i andre sammenhæng omtales som løgn eller “disinformation”. Spørgsmålet er dog alligevel, om nettet som kommunikationsmiljø kan tillægges en særlig forstærkende betydning i forhold til problemstillingen.

I denne sammenhæng bør det fremhæves, at en såkaldt High level group on fake news and online disinformation (HLEG) på opdrag fra EU Kommissionen har fået til opgave at identificere problemerne omkring online disinformation og fremkomme med forslag til strategiske indsatser, der kan dæmme op for problemet. I deres rapport til EU Kommissionen i marts 2018, lægger gruppen vægt på, at vi skal forbi en simpel forståelse af fænomenet *fake news*. Denne term” ... *has been appropriated and used misleadingly by powerful actors to dismiss coverage that is simply found disagreeable. Disinformation... includes all forms of false, inaccurate, or misleading information designed, presented and promoted to intentionally cause public harm or for profit*”.⁴²

I forlængelse af deres brede tilgang til disinformation fastslår gruppen at:

”Problems of disinformation are deeply intertwined with the development of digital media. They are driven by actors – state or non-state political actors, for-profit actors, media, citizens, individually or in groups – and by manipulative uses of communication infrastructures that have been harnessed to produce, circulate and amplify disinformation on a larger scale than previously, often in new ways that are still poorly mapped and understood”.⁴³

Internettet udgør med andre ord en kommunikationsinfrastruktur, hvor et større antal af aktører har fået flere muligheder for at producere og sprede disinformation, end det hidtil har været tilfældet. Samtidig understreger gruppen dog at *“Any form of censorship either public or private should clearly be avoided”*.⁴⁴ I forsøget på at

42 Europa-Kommissionen 2018

43 Ibid.

44 Ibid.

dæmme op for denne udvikling foreslås i stedet følgende fem indsatsområder, der bør prioriteres:

- Styrkelse af onlinemediernes gennemsigtighed.
- Fremme af media- og information literacy (medie- og informationsforståelse) Styrke brugeres og journalisters redskaber til at tackle disinformation og fremme et positivt engagement i udviklingen af informationsteknologier.
- Beskytte diversiteten og bæredygtigheden af det europæiske nyhedsmedie-økosystem.
- Fremme forskningen i forhold til betydningen af disinformation og evalueringen af de forskellige indsatser, der sættes i værk mod online disinformation.

Med afvisningen af censur og forslaget om den flerstrengede tilgang understreger HLEG det betydelige dilemma i forhold til ytringsfriheden, der kan være forbundet med at iværksætte tiltag, der skal dæmme op for disinformation. Der er igen tale om et meget klassisk dilemma, der har eksisteret længe før internettet, og som vedrører balancen mellem individets ytringsfrihed på den ene side og væsentligheden af en troværdig og sandfærdig demokratisk dialog på den anden. De foreslåede tiltag er i tråd med klassiske demokratiske løsningsmodeller, herunder især understøttelse af diversitet i mediesystemer, kritisk journalistik og dannelsen af kritiske medborgere.

Internettets rolle som ramme for den demokratiske dialog

Hermed er vi sådan set tilbage til udgangspunktet for dette baggrundspapir. De foregående kapitler – og dette kapitels gennemgang af begreberne populisme, polarisering og disinformation – peger således på de betydelige vanskeligheder, der kan være forbundet med at konkludere, om internettet er godt eller skidt for demokratiet – og for de unges frie, demokratiske dannelse.

Internettet rummer for os at se et betydeligt demokratisk potentiale – folk kommer til orde, stemmer bliver hørt, dialogen er givet fri, og politiske partier og bevægelser har fået enkle og billige kommunikationskanaler til at udbrede deres synspunkter. Omvendt peger gennemgangen også på, at det kommunikationsmiljø, som onlinemedierne tilbyder, giver mulighed for at etablere en ”farlig cocktail”, hvis ekstremistiske eller populistiske strømninger får helt frit spillerum til at manipulere, polarisere og disinformere for at fremme deres sag.

Spørgsmålet er imidlertid også om det netbaserede kommunikationsmiljø adskiller sig væsentligt fra traditionelle miljøer – og i givet fald hvordan.

Dr. Jonah Berger, Wharton School University of Pennsylvania, har i sine studier fokuseret på de mekanismer, der skal til for, at produkter og ideer får stor udbredelse via nettet. Berger har ud fra sin forskning udviklet den såkaldte STEPPS-model⁴⁵ for viral markedsføring, hvor social bekræftelse, følelse/indlevelse og den gode historie er fundamentale elementer i en eventuel udbredelsesstrategi. Med afsæt i Bergers studier problematiserer Dr. phil., Ph.D. og professor ved Københavns Universitet, Vincent F. Hendricks, spørgsmålet, om nettet og de sociale medier er velegnede fora for den frie demokratiske debat:

"Mens sandhed ikke nødvendigvis spiller en rolle for høj social transmission på nettet, gør følelser det derimod ("Emotion" i STEPPS)... På cirka samme niveau som fascinations- og ærefrygtshistorierne i viralitetshierakiet ligger to-tre andre, såkaldte aktivitetsmobiliserende følelser, nemlig vrede, frygt og indignation, der også ansporer til handling... Med denne viden om forholdet mellem STEPPS, viralitetspotentiale og følelseskataloget kunne man sagtens forestille sig diverse meningsdannere og -investorer spekulere i, hvordan alt fra politiske til religiøse, sociale og videnskabelige historier eller budskaber skal vinkles, indrammes eller sættes i perspektiv med henblik på deres sociale transmissionsmuligheder".⁴⁶ Politiske meningsbobler har således, ifølge Hendricks, store digitale transmissionsmuligheder, hvis de vinkles efter følelsesregistret, og vi er som brugere selv med til at få dem til at vokse.

Der findes imidlertid også forskning, der udfordrer denne påstand. Kristian Munk, lektor ved Aalborg Universitet, har i sin forskning undersøgt eksistensen af ekkokamre, og om de har betydning for den offentlige samtale. Munk lægger blandt andet vægt på, at det er let at dokumentere eksistensen af ekkokamre på de sociale medier, men svært at sige noget om, hvilken forskel de gør. Munk konstaterer følgende:

"I den periode, hvor nettet er blevet en faktor i folks hverdagsliv, er vi også blevet mere polariserede... Undersøgelsen⁴⁷ viser også, at den øgede polarisering er tydeligst blandt de ældste befolkningsgrupper, og at den bliver støt mindre, jo yngre befolkningsgrupper der er tale om... Da vi samtidig ved, at der i 2012 var 80 procent af de 18 til 39-årige, der brugte sociale medier, mod 20 procent af dem, der var over 75, konkluderer forfatterne, at vores omgang med internettet ikke er nogen god forklaring på den øgede polarisering".⁴⁸

45 STEPPS står for Social Currency, Triggers, Emotion, Public, Practical Value og Stories. Se fx <https://unruly.co/blog/article/2015/10/26/jonah-berger-6-key-steps-to-creating-contagious-content/>

46 Hendricks (2016)

47 Munk refererer her til en undersøgelse fra Stanford University i 2016 og henviser til The Political Environment on Social Media.

48 Munk 2017

Forskningen er således ikke nået til enighed om, hvordan medierne og vores digitale adfærd mere præcist påvirker deltagelsen, vores beslutninger om at slutte op om et givent politisk eller religiøst tankesæt eller den måde, vi i det hele taget agerer i forhold til den mængde af politisk/ideologisk kommunikation, der findes på nettet.

Perspektiv – demokratiets udfordringer i internettets tidsalder

Sammenfattende er forskningen om demokrati og udbredelse af politiske budskaber i internettets tidsalder ikke afsluttet. Der synes dog at være konsensus om, at nettets teknik og den måde, vi – især ukritisk – kan bruge det på, samlet set rummer store risici i forhold til at forpurre og fordreje den demokratiske dialog.

Udfordringerne i forhold til den demokratiske dialog på nettet kan imidlertid ikke løses alene med lovgivning, overvågning eller automatiserede tiltag, der fjerner indhold fra nettet ud fra politisk fastsatte normer eller techgiganternes egne retningslinjer, for den sags skyld, jf. også HLEGs påpegning af, at censur ikke vil kunne løse udfordringerne for den netbaserede demokratiske dialog.

Udgangspunktet for nærværende materiale har netop været, at børn og unges kritiske dannelse og aktive deltagelse bedst udvikles gennem viden og dialog – og ikke alene gennem beskyttelse og begrænsninger.

Vi har alle – unge, forældre, fagprofessionelle, virksomheder og lovgivere – et stort ansvar for at være opmærksomme på og debattere demokratiets tilstand i en tid, hvor vilkårene for den frie meningsdannelse og demokratiske samtale er under forandring.

Her er også skolen en god ramme for formidling af digitale og kritiske kompetencer til børn og unge, således at de opnår modstandskraft og manøvredundighed overfor de problematiske aspekter af de digitale mediers udvikling og mulighed for at udnytte deres demokratiske potentiale.

På det seneste har vi endog set flere eksempler på, at de sociale medier aktivt udnyttes af unge (og voksne) til at skabe opmærksomhed om samfundsproblemer på et demokratisk grundlag.

#Metoo-kampagnen – bevægelsen mod seksuelle krænkelser – blev godt nok igangsat i det amerikanske filmmiljø; men kampagnens gennemslagskraft siger en hel del om demokratidebattens muligheder i det digitale univers.

#NeverAgain-bevægelsen, hvor unge efter skoleskyderiet i Florida (februar 2018), kræver ændringer i den amerikanske våbenlovgivning, er endnu et tydeligt eksempel på, at politiske budskaber på de sociale medier med få midler kan få en enorm udbredelse på et demokratisk grundlag.

Endelig bliver den udbredte forestilling om, at udfaldet af Brexit-afstemningen og det amerikanske præsidentvalg (begge fandt sted i 2016) kan tilskrives “*fake news*” og “politiske meningsbobler” på internettet, ikke understøttet af data om de unge vælgere konkrete adfærd. En undersøgelse af Brexit-afstemningen viser således, at 75 % af de unge vælgere mellem 18 og 24 år stemte *remain*.⁴⁹ En anden undersøgelse af det amerikanske præsidentvalg viser, at hvis den unge aldersgruppe – de såkaldte *Millennials*⁵⁰ – kunne have afgjort valget, ville Hillary Clinton have vundet massivt (Clinton: 504 electoral votes vs Trump: 23 votes)⁵¹. I forhold til de omtalte bekymringstegn om populisme og polarisering kan det således fremhæves, at det ikke var en gennemdigitaliseret ungdomsgeneration, der stemte Storbritannien ud af EU eller den siddende amerikanske præsident til sit embede.

Demokratiets udviklingsmuligheder i internettets tidsalder er kort sagt langt fra at være et afsluttet kapitel. Internettet rummer flere eksempler på, at politiske kampagner kan udfolde sig på et demokratisk grundlag uden brug af fx propaganda, disinformation, troldefabrikker, filtreringsalgoritmer og hadsk tale. Vi er langt fra at kunne konstatere, at de unge – som generation betragtet – er fortabt i nettets vildveje.

49 Theguardian.com 24.06.2016

50 Millennials er ifølge Wikipedia unge født mellem 1981 og 1997. Se <https://en.wikipedia.org/wiki/Millennials>

51 College.usatoday.com 09.11.2016

Referenceliste

- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211–236.
- Bakshy, E., Messing, S., & Adamic, L. (2015). Exposure to ideologically diverse news and opinion on Facebook. *Science*, 348, 1130–1132.
- Betz, M. (2016). *Constraints and opportunities – What role for media development in the countering Violent Extremism agenda*. International Media Support (IMS)
- Crone, M (2016). Radicalization revisited: violence, politics and the skills of the body. I *International Affairs*, 92(3) pp. 587-604.
- Davies, G.; Neudecker, C.; Oullet, M.; Bouchard, M.; & Ducol, B. (2016). Toward a Framework Understanding of Online Programs for Countering Violent Extremism. I *Journal for Deradicalization* nr. 6
- Dutton, W. H., Reisdorf, B. C., Dubois, E., & Blank, G. (2017). Search and Politics: The Uses and Impacts of Search in Britain, France, Germany, Italy, Poland, Spain, and the United States (Quello Center Working Paper) (pp. 1–17). Michigan State University – Quello Center.
- Europa-Kommissionen (2016). Om støtte til forebyggelse af radikalisering, der fører til voldelig ekstremisme. I *Meddelelse fra Kommissionen til Europa-Parlamentet, Rådet, Det Europæiske Økonomiske og Sociale Udvalg og Regionsudvalget*.
- Europa-Kommissionen (2018). *A multi-dimensional approach to disinformation*. Directorate-General for Communication Networks, Content and Technology
- Flaxman, S., Goel, S., & Rao, J. M. (2016). Filter Bubbles, Echo Chambers, and Online News Consumption. *Public Opinion Quarterly*, 80, 298–320.
- Fletcher, R., & Nielsen, R. K. (2017). Are News Audiences Increasingly Fragmented? A Cross-National Comparative Analysis of Cross-Platform News Audience Fragmentation and Duplication: Are News Audiences Increasingly Fragmented? *Journal of Communication*, 67(4), 476–498.

Friis, S. M. (2017). *Islamisk Stats medie-jihad er mere end brutalitet*, Berlingske, 28.10.2017

Hannak, A., Sapiezynski, P., Molavi Kakhki, A., Krishnamurthy, B., Lazer, D., Mislove, A., & Wilson, C. (2013). Measuring personalization of web search (pp. 527--538). Presented at the WWW 2013, International World Wide Web Conference Committee (IW3C2).

Hansen, A. D. (2017). Populisme styrker demokratiet. Kronik på *Information.dk* 27.11.2017

Hendricks, V. F. (2016). *Spræng boblen*. Gyldendal

Jamieson, K. H., & Cappella, J. N. (2008). *Echo chamber: Rush Limbaugh and the conservative media establishment*. Oxford ; New York: Oxford University Press.

Messing, S., & Westwood, S. J. (2014). Selective Exposure in the Age of Social Media. *Communication Research*, 41, 1042–1063.

Müller, J. (2016). *What is Populism?* University of Pennsylvania Press

Munk, A. K. (2017). *Ekkokammeret er en illusion*. Kommunikationsforum.dk 19.04.2017

Pariser, E. (2012). *The Filter Bubble: How the New Personalized Web Is Changing What We Read and How We Think*. New York, NY: Penguin Books.

Prior, M. (2013). Media and Political Polarization. *Annual Review of Political Science*, 16, 101–127.

Ranstorp, M. (2016). The Root Causes of Violent Extremism. I *RAN Issue Paper 04.01.2016*. RAN Centre of Excellence.

Regeringen (2016). *Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikaliserings – national handlingsplan*. Regeringen.

Tewksbury, D., & Riles, J. M. (2015). Polarization as a Function of Citizen Predispositions and Exposure to News on the Internet. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 59, 381–398.

UNESCO (2017). *Youth and violent extremism on social media*. UNESCO

Fra internettet

Aspenideas.org 25.06.2017. *Can censoring Social Media stop extremism?* <https://www.aspenideas.org/blog/can-censoring-social-media-stop-extremism>

Collegeusatoday.com 09.11.2016: *How we voted – by age, education, race and sexual orientation.* <http://college.usatoday.com/2016/11/09/how-we-voted-by-age-education-race-and-sexual-orientation/>

Human Rights Watch 2017. *The dangerous rise of populism – global attacks on Human Rights values.* <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/dangerous-rise-of-populism>

Institut for Menneskerettigheder 16.02.2017. *Hadefulde ytringer på Facebook.* <https://menneskeret.dk/udgivelser/hadefulde-ytringer-paa-facebook>

Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme – Ekstremisme og radikalisering. <http://stopekstremisme.dk/ekstremisme-og-radikalisering>

Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme – Ekstremistiske miljøer i Danmark. <http://stopekstremisme.dk/ekstremisme-og-radikalisering/ekstremistiske-miljoer-i-danmark>

Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme – Forebyggelse. <http://stopekstremisme.dk/forebyggelse>

Pet.dk 12.01.2018; *Vurdering af Terrortruslen mod Danmark.* <https://www.pet.dk/Nyheder/2018/VTD%202018.aspx>

Techcrunch.com 12.10.2017; *The trouble with Sandberg saying Facebook allows fake news ads.* <https://techcrunch.com/2017/10/12/facebook-allows-fake-news/?guccounter=1>

Techcrunch.com 19.06.2017; *Google to ramp up AI efforts to ID extremism on YouTube.* <https://techcrunch.com/2017/06/19/google-to-ramp-up-ai-efforts-to-id-extremism-on-youtube/>

Theguardian.com 26.06.2017; *Tech giants team up to fight extremism following cries that they allow terrorism.* <https://www.theguardian.com/technology/2017/jun/26/google-facebook-counter-terrorism-online-extremism>

Theguardian.com 16.05.2017; *Facebook promised to tackle fake news. But the evidence shows it's not working.* <https://www.theguardian.com/technology/2017/may/16/facebook-fake-news-tools-not-working>

Theguardian.com 12.03.2017; *Facebook policy chief: social media must step up fight against extremism*. <https://www.theguardian.com/culture/2017/mar/12/facebook-policy-chief-social-media-must-step-up-fight-against-extremism>

Theguardian.com 06.09.2016: *UN human rights chief Zied Ra'ad Al Hussein calls for world to reject populist bigots – in full*. <https://www.theguardian.com/world/2016/sep/06/un-human-rights-high-commissioner-zeid-raad-al-husseins-speech-reject-populist-bigots-in-full>

Theguardian.com 24.06.2016: *Meet the 75%: the young people who voted to remain the EU*. <https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/24/meet-the-75-young-people-who-voted-to-remain-in-eu>

Kolofon

Nettets vildveje – om løgn, manipulation og propaganda online er et online magasin som er blevet til i et samarbejde mellem Medierådet for Børn og Unge, Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme og Politiets Efterretningstjeneste (PET) med støtte fra TrygFonden og Nordisk Ministerråd.

I tilknytning til onlinemagasinet er dette baggrundspapir udarbejdet for at skabe et fagligt, og så vidt muligt forskningsbaseret fundament for magasinet.

Initiativet fremgår af den danske regerings handlingsplan om ”Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikaliserings” (oktober 2016).

Teksten er baseret på research og artikler fra eksperter, og er derfor ikke nødvendigvis et udtryk for de respektive organisationers holdninger og synspunkter.

Publikationen er offentlig tilgængelig. Al gengivelse, reproduktion eller brug af publikationens indhold skal krediteres Medierådet for Børn og Unge med tydelig gengivelse af, hvor og i hvilken sammenhæng, det vil optræde.

Copyright Medierådet for Børn og Unge 2018
Redaktionelt ansvar Medierådet for Børn og Unge
Forside citat Aspenideas.org 25.06.2017

**MEDIERÅDET
FOR BØRN & UNGE**



Nationalt Center for
Forebyggelse af Ekstremisme



POLITIETS EFTERRETNINGSTJENESTE
DANISH SECURITY AND INTELLIGENCE SERVICE

Med støtte fra

TrygFonden



Nordisk
Ministerråd



Samfinansieret af den Europæiske Union
Connecting Europe-faciliteten

**MEDIERÅDET
FOR BØRN & UNGE**



Nationalt Center for
Forebyggelse af Ekstremisme



POLITIETS EFTERRETNINGSTJENESTE
DANISH SECURITY AND INTELLIGENCE SERVICE